

## ANAYASA'DA ONBEŞ YILLIK DÖNEMDE (1961 — 1976) YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE EKLER (\*)

Doç. Dr. Özkan TIKVEŞ

### G İ R İ Ş

Sunduğumuz bu incelemenin konusu, yürürlükteki Anayasa'mızda 1961'den bu yana onbeş yıllık dönemde (1976 sonuna dek) yapılan değişikliklerdir. Bu arada, eklenen hükümler de ele alınmıştır.

Değişiklik ve ekler, Türk pozitif Hukuku açısından incelenmiştir.

Şimdi, önce kronolojik sırayla yapılan değişiklik ve ekleri görelim. Bu değişiklik ve ekler, yedi ayrı tarihte yapılmıştır. Birincisinden başlıyoruz:

#### I — Anayasa Değişikliği

1961 Anayasası ilk kez, 6 Kasım 1969 tarihinde kesinleşen 1188 sayılı «Kanun»' ile değiştirilmiştir.

12 Kasım 1969 günü yürürlüğe giren bu kanunla «Milletvekili seçilme yeterliği» ni düzenleyen Anayasanın 68 nci maddesi değiştirilmişti. Yapılan değişiklik C. Senatosu üyeliğine seçilme yeterliğini düzenleyen hükümleri (m. 72) etkilemiştir. Çünkü, her ilk seçilme yeterliği, ilke olarak hükümleri. Aradaki fark, C. Senatosu üyeliğine seçilebilmek için kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğre-

\* **KISALTMALAR** : AnyMK = Anayasa Mahkemesi Kararı; c. = cilt; m. = madde; MMTD. = T.C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Rapor = MMTD ekli Anayasa Komisyonu Raporu; RG. = T.C. Resmi Gazete; S; = Sayı; s. = sayfa.

<sup>1</sup> «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68 nci maddesinin değiştirilmesi ve 11 nci geçici maddesinin kaldırılması hakkında kanun» (R. G. 12.11.1969-13349).

nim yapmış bulunmaktan ibarettir<sup>2</sup>. Oysa, Milletvekili seçilebilmek için otuz yaşını doldurmuş ve Türkçe okuyup yazma bilmek âkfidir.

Şu halde, yapılan ilk Anayasa değişikliği ile T.B.M.M. üyeliğine seçilme yeterliği değiştirilmiştir. Bununla ilgili Anayasa'nın 68 nci maddesinin 2. fıkrasının sonundaki «affa uğramış olsalar da» kelimeleri çıkarılmıştır<sup>3</sup>.

Bu ilk Anayasa değişikliği sırasında; Anayasa'nın 11 nci geçici maddesi — T.B.M.M. üyeliğine seçilme yeterliği ile ilgili olduğu için — yürürlükten kaldırılmıştır<sup>4</sup>.

Böylece, 27 Mayıs 1960 Devrimiyle iktidardan uzaklaştırılanların T.B.M.M. üyeliğine seçilebilmelerine olanak tanınmış oluyordu. Fakat, bu ilk Anayasa değişikliği Anayasa Mahkemesince 16.6.1970'de<sup>5</sup> içeriği ve siyasal sonuçları bakımından değil, şekil hataları için iptâl edilmiştir. Bunun üzerine 68 nci madde ilk şekliyle tekrar geçerlik kazanmış, kaldırılan «geçici madde 11» ise tekrar yürürlüğe girmiştir.

Anayasa Mahkemesi, bu iptâl kararından sonra Anayasanın 68 nci maddesiyle ilgili olarak Milletvekili Seçimi Kanununun bir hük-

<sup>2</sup> Cumhurbaşkanınca seçilen 15 C. Senatosu üyesi için «Yüksek öğrenim yapmış» olma koşulu aranmaz. Bu üyelerin, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış kimselerden olması koşuludur. Yaş şartı ayıdır. Şu varki, bunlardan en az 10'u bağımsızlar (partisizler) arasından seçilir (m. 72).

<sup>3</sup> «Milletvekili seçilme yeterliği» başlığını taşıyan 68 nci madde şöyledir: «Otuz yaşını dolduran her Türk Milletvekili seçilebilir. Türkçe okuyup yazma bilmiyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve taksirli suçlar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da, milletvekili seçilemezler. Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir. Hâkimler ile subay, askerî memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve seçilemezler.»

<sup>4</sup> «Affedilenlerin seçilme yeterliği» başlığını taşıyan geçici madde 11 şöyledir :

«Yüz kızartıcı olmıyan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra, bu Anayasanın halkoyu ile kabulünden önce affedilmiş bulunanlar, 68 nci maddedeki seçilme yasağına tâbi değildirler.»

<sup>5</sup> Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz.: R. G. 7.6.1971-13858.

münün kaldırılması hakkındaki kanunu da iptâl etmiştir<sup>6</sup>. İptâl edilen bu kanun Anayasa'nın 68 nci maddesindeki değişikliğe uygun olarak Milletvekili Seçimi Kanununu değiştirmekteydi. Anayasa Mahkemesi bu son kararında, şekil şartlarına uyulmadığı gerekçesiyle 68 nci madde ile ilgili Anayasa değişikliğini yapılmamış saymıştır. 68 nci madde ilk şekliyle geçerlilik kazanınca Anayasa Mahkemesi'nin son iptâl kararından önce 68 nci madde yürürlükte bulunuyor, demektir. İşte Anayasa Mahkemesi bu görüşle, Milletvekili Seçimi Kanununda yapılan değişikliği Anayasa Mahkemesinin «iptâl kararı geriye yürümez» kuralına (Anayasa, madde 152/3) rağmen iptâl etmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu içtihadı doğru olmakla beraber aslında yapılan Anayasa değişikliğinin iptâl edilmesinden sonra Anayasa'nın 8 nci maddesindeki hükümlerin açıklığı karşısında Milletvekili Seçimi Kanunundaki değişikliğin kendiliğinden hükümsüz kalması gerekirdi. Bir başka deyişle, yapılan başvurma üzerine Anayasa Mahkemesi Milletvekili Seçimi Kanunundaki bir hükmü kaldıran kanunu iptâl etmemiş bulunsaydı dahi Anayasa'nın 68 nci maddesi iptâl kararından sonra zaten ilk metniyle yürürlükte bulunduğu göre, Milletvekili Seçimi Kanununda bu metne aykırılığı aşikâr olan değişikliğin uygulanabilmesine imkân yoktu. Çünkü, Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır (Anayasa madde 8/2).

Anayasa Mahkemesinin bu iptâl kararlarından sonra, 27 Mayıs 1960 Devriminden sonra kesin hüküm giyen eski iktidar mensuplarının T.B.M.M. üyeliğine seçilmelerini engelleyen Anayasa hükümleri yani m. 68 ve geçici m. 11 eski şekliyle yürürlükte kalmıştır.

İşte bunun içindir ki, 16 Nisan 1974 tarihinde yapılan yedinci «Anayasa değişikliği» ile ilk Anayasa değişikliğinde olduğu gibi 68 nci madde tekrar değiştirilmiş; Anayasanın geçici 11 nci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır<sup>7</sup>.

## II — Anayasa Değişikliği :

1961 Anayasası ikinci kez, 17 Nisan 1970 tarihinde kesinleşen 1254 sayılı «Kanun»<sup>8</sup> ile değiştirilmiş ve bir geçici madde eklenmiş-

<sup>6</sup> R.G.: 2.7.1972 - 14233.

<sup>7</sup> R.G.: 22.4.1974 - 14866. İlk Anayasa değişikliği hükümleri bakımından aynıdır. Sadece her ikisinin başlıkları arasında küçük bir fark vardır: İlkinde «Kanun»; sonrakinde ise bunun yerine «Anayasa Değişikliği» denilmiştir. Bununla birlikte her iki metinde «Kanun No.» ibaresi vardır.

<sup>8</sup> «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 73 üncü maddesinin değiştirilmesi-

tir<sup>9</sup>. 22 Nisan 1970 günü yürürlüğe giren bu kanun ile Anayasa'nın 73 ncü maddesine iki yeni fıkra eklenmiştir. Bu yeni hükümler, maddenin ikinci fıkrasından sonra yer almışlardır. Her yıl bir seçim yapılması şeklindeki 1964 ile 1969 yılları arasındaki uygulamaya tepki olarak maddeye yeni hükümler eklenmiştir. Bununla, C. Senatosu ve Millet Meclisi genel seçimi arasında bağlantı kurulmak suretiyle her yıl değil, iki yılda bir seçim yapılması sağlanmıştır.

Anayasada yapılan bu değişiklik ve eklenen hükümlerin iptâli için açılan dava Anayasa Mahkemesince 13.4.1971'de rededilmiştir<sup>10</sup>.

Anayasa'nın ikinci kez değiştirilmesi sırasında, 1970 yılının 7 Haziran Pazar günü yapılması gereken «Cumhuriyet Senatosu Yenileme Seçimini» geri bırakmak amacıyla Anayasa'ya bir «geçici madde 11» eklenmiştir. Seçimin geri bırakılmasının gerekçesi olarak Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri ile Millet Meclisi Genel Seçimleri'nin birlikte yapılması prensibini getiren 73 ncü maddedeki değişiklik gösterilmiştir<sup>11</sup>.

Bu yeni maddeye «geçici madde 11» olarak Anayasa'ya eklendiği için o tarihte Anayasa'nın iki tane «geçici madde 11»i olmuştur.

Bu ikilik yedinci Anayasa değişikliği sırasında, Anayasa'nın ilk şeklinde mevcut «Geçici madde 11» tekrar yürürlükten kaldırılıncaya kadar sürmüştür. Bunun içindir ki, o tarihlerde mevcut iki «geçici madde 11» i birbirinden ayırmak için (birinci) «geçici madde 11»; (İkinci) «Geçici madde 11» şeklinde kısaltma kullanacağız. Anayasa'nın ilk şeklinde mevcut söz konusu maddeyi diğerinden ayırmak için «Halkoyu tarafından kabul edilen geçici madde 11» de denilebilir.

---

nin ve Anayasa'ya geçici bir madde eklenmesine dair kanun» (R.G. 22.4.1970-13478, s. 3).

<sup>9</sup> 73 üncü maddeye 3. ve 4. fıkra olarak eklenen hükümler şunlardır: «Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri, Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır. 74 üncü maddeye göre seçimlerin geriye bırakılması yahut 69 uncu veya 108 inci maddeye göre seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hallerinde C. Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmıştır.

<sup>10</sup> R.G. 17.3.1972-14131.

<sup>11</sup> Bu gerekçe eklenen yeni madde metnin yazılışı biçiminden anlaşılmaktadır.

İkinci geçici madde 11'in kenar başlığı şudur; «Yenileme seçiminin geri bırakılması.» Bu kenar başlık konulurken geçici hükümler arasında romen rakkamı bulunmalıdır. Diğer geçici maddelerin hiçbirinde kenar başlığın önünde VIII rakkamı bulunmalıdır. Diğer geçici maddelerin hiçbirinde kenar başlığı yoktur. Bu geçici madde Anayasa'nın 73 üncü maddedeki hükümleri tamamlamaktadır. 73 üncü madde Anayasa'nın 73 üncü maddedeki hükümleri tamamlamaktadır. 73 üncü madde her iki yasama meclisleri seçimleri arasında bağlantı kurmak suretiyle bu seçimlerin her iki yılda bir birlikte yapılmasını öngörmektedir. Bu geçici madde, 7 Haziran 1970 te yapılması gereken C. Senatosu seçimini geri bırakmak suretiyle iki yılda bir seçim kuralının ilk uygulamasının 1973 te başlamasını sağlamıştır.

Anayasa'ya eklenen bu geçici maddenin Anayasaya şekil ve maddi (esas) bakımlarından uygun bulunmadığı gerekçesiyle açılan dava Anayasa Mahkemesince 13.4.1971'de reddedilmiştir<sup>12</sup>.

Bu red kararı karşısında ve maddedeki 7 Haziran 1970 tarihi artık geride kaldığı için (ikinci) geçici madde 11'in pozitif hukuk alanındaki fonksiyonunu yapıp bitirdiği söylenebilir.

### III — Anayasa Değişikliği :

1961 Anayasa üçüncü kez, 17 Nisan 1970 tarihinde (ikinci Anayasa değişikliğinin yapıldığı gün) kesinleşen 1255 sayılı kanun<sup>13</sup> ile değiştirilmiştir.

22 Nisan 1970 günü yürürlüğe giren bu kanunla Anayasa'nın 131 nci maddesinin yan başlığı ile sadece dördüncü, beşinci ve altıncı fıkraları değiştirilmiştir<sup>14</sup>. Yeni kenar başlık şöyledir: «c) Or-

<sup>12</sup> R.G. 17.3.1972-14131.

<sup>13</sup> «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 31 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun» (RG? 22.4.1970-13478, s. 3-4).

<sup>14</sup> Değişiklikten sonra 131 nci maddenin kenar başlığı «c) Ormanların ve orman köylüsünün korunması, ormanların geliştirilmesi.» olmuştur. Maddenin yeni 4,5 ve 6 ncı fıkraları şu şekildedir:

«Ormanlar içinde veya yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yere yerleştirme kanunla düzenlenir. Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler

manların ve orman köylüsünün korunması, ormanların geliştirilmesi.» Değiştirilen hükümlerin amaçlarını bu yeni kenar başlık en kısa bir şekilde açıklamıştır. 1969 Milletvekili Genel Seçimlerinden önce başlıca siyasi partiler 131 nci maddenin ilk şeklinde mevcut «orman suçları için af çıkarılamaz.» hükmünü kaldıracaklarına söz vermişlerdi. Seçimden sonra 131 nci maddede değiştirilince sözü geçen hüküm, maddeden çıkarılmıştır. Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Raporuna göre, Anayasanın 9 yıllık uygulamasında bu hüküm hiçbir fayda sağlamamıştır. Aslında ormanların içinde yaşayan milyonlarca fakir vatandaşın önemli bir kısmı bu suçları sırf hayatlarını idame ettirmek için işlemektedirler. Bu kimseler, yaptıklarının hukuka aykırılığını tam olarak kavrayamadıkları ve yaşadıkları çevre işledikleri suç karşısında kendilerini savunduğu sürece, orman suçlarını Anayasa tek başına önleyemeyecektir<sup>15</sup>.

#### IV — Anayasa Değişikliği :

1961 Anayasası dördüncü kez, 30 Haziran 1971 tarihinde kesilen 1421 sayılı kanun<sup>16</sup> ile değiştirilmiştir. Bu kanunla Anayasa'nın 56 ncı ve 82 nci maddeleri değiştirilmiştir<sup>17</sup>.

Bunlardan 56 ncı maddede yapılan yayımlandığı tarih (2.7.1971) ten; 82 nci maddedeki değişiklik ise 1.3.1970 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir<sup>18</sup>.

Böylelikle, T.B.M.M. nin üyelerinin ödenek ve yolluklardaki artıştan doğan farkları 17 ay geriye gidilmek suretiyle yani 1.3.1970' ten başlayarak almalarına olanak sağlanmıştır.

Önce Anayasa'nın 56 ncı maddesinde yapılan değişikliği inceliyelim :

---

dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Ormanların tahribedilmesine yol açan hiçbir siyasi propaganda yapılamaz.»

<sup>15</sup> Bkz.: Hirsch, Verfassungsaenderung in der Türkei, 1973, s. 42.

<sup>16</sup> «9.7.1961 tarihli ve 334 sayılı T.C. Anayasasının 56 ncı ve 82 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun» (RG.: 2.7.1971-13883).

<sup>17</sup> Madde 56 ya eklenen 4. fıkrâ şudur: Son milletvekili Genel Seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil sayıya milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partileri devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.»

<sup>18</sup> Madde 82, Fıkra 1, cümle 2 şu şekli almıştır: «Ödenecek aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yollukta ödeneğin yarısını aşamaz.» Bkz.: 1421 sayılı kanun, m. 3.

Dördüncü Anayasa değişikliği ile bu maddeye yeni bir fıkra eklenmiştir. Yeni hükümlerle bir partinin Devlet yardımı alabilmesi, Milletvekili Genel Seçimlerinde en az % 5 oy kazanması veya Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda yani en az 10 Milletvekili kazanmış bulunması şartına bağlanmıştır. Bu iki ölçünün gerekçesi konusunda Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Raporu açık değildir. Rapora göre, bu iki şarttan birine uyan partiler «vatan-daşa kendilerini yeterli ölçüde kabul ettirdikleri için» Devlet yardımına hak kazanmışlardır<sup>19</sup>. Oysa, Değişik 149 ncu maddede iptâl davası açma hakkı ile ilgili olarak % 10 benimsenmiştir. Geçici 22 nci maddenin öngördüğü husus ise bu ölçülere hiç dayanmamaktadır.

Bu anayasa hükmünün eklenmesinden önce, Anayasa Mahkemesi, Siyasi Partiler Kanundaki partilere yardım yapılması kuralını (m. 74) ilk kez 18-19.2.1969'da iptâl etmiştir<sup>20</sup>. Bunun üzerine iptâl edilen madde T.B.M.M. ce yeniden düzenlenmiş, fakat bu yeni madde de Anayasa Mahkemesince 2.2.1971 de iptâl edilmiştir<sup>21</sup>. İşte bundan sonra, partilere Devletçe para yardımı yapılması kuralı yukardaki şekliyle teminat altına alınmıştır.

Eklenen yeni Anayasa hükümleri ile ilgili olarak Anayasa Mahkemesinde bir iptâl dâvası açılmışsa da bu dâva 12.10.1971 de dâvacının elhiyetsizliği sebebiyle reddedilmiştir<sup>22</sup>.

Yukardaki anayasa değişikliğinin uygulanmasını sağlamak üzere partilere yapılacak devlet yardımını düzenlemek için gerekli kanun teklifleri bazı siyasi parti temsilcilerince Millet Meclisindeki görüşülmesi sırasında engellenmiştir. madde 22'nin girmesini sağlamışlardır. Bu ek hüküm, milletvekili genel seçimine katılmamış bulunsa dahi bir partinin —bir defaya mahsus— Devletten para yardımı alabilmesini düzenlemiştir.

Dördüncü Anayasa değişikliği sırasınad getirilen ve altıncı Anayasa değişikliği sırasında eklenen yeni hükümlerin uygulanış şeklini 30.4.1974 tarihli ve 1802 sayılı kanun<sup>23</sup> düzenlemiş bulunmaktadır.

Dördüncü Anayasa değişikliği sırasında Anayasa'nın 82 nci

<sup>19</sup> Rapor, s. 6.

<sup>20</sup> R. G. 25.2.1970-13430.

<sup>21</sup> R. G. 29.7.1971-13890.

<sup>22</sup> R. G. 7.11.1971-14008.

<sup>23</sup> «648 sayılı Siyasi Partiler Kanununa bir madde ve bir geçici madde eklenmesine dair Kanun» (R.D. 9.5.1974-14881).

maddesinin ilk fıkrasının 2 nci cümlesi yeniden düzenlenmiştir. Bu arada, aynı maddenin son fıkrasındaki hüküm kaldırılmıştır:

82 nci maddedeki değişiklik ve son fıkranın kaldırılması Anayasa Mahkemesinin 28.1.1971 tarihli kararı<sup>24</sup> üzerinde olmuştur. Çünkü, devlet memurlarına paralel olarak T.B.M.M. nin ödenek ve yolluklarını gösterge ve katsayı sistemine intibak ettirilmesini sağlayan mevzuat değişikliği bu kararla «zam ve ilave» getirici kabul edilince 1.3.1971'den başlayarak T.B.M.M. üyelerine ödenek ve yolluk vermek imkânı kalmamıştır.

Yukarıdaki hükümle 82 nci maddede değişiklik yapılırken ödenek ve yollukları 657 sayılı Kanunla Devlet Memurları hakkında uygulanan gösterge ve katsayı sistemine bağlamak imkânı doğmuştur.

82 nci maddenin son fıkrası kaldırıldığından ve katsayı her yılki bütçe kanunu ile tesbit edildiğinden, bir T.B.M.M. üyesinin aynı seçim döneminde ödenek ve yolluğunun zam veya ilave suretiyle de artırılması mümkündür. Oysa, 82 nci maddede ilk şekli ile her ne suretle olursa olsun zam ve ilâveleri önlüyordu.

#### V — Anayasa Değişikliği :

1961 Anayasası beşinci kez, 30 Eylül 1971 tarihinde kesinleşen 1488 sayılı kanun<sup>25</sup> ile değiştirilmiş ve dokuz geçici madde eklenmiştir.

Gerek değiştirilen madde sayısı, gerekse eklenen geçici maddeler bakımından beşinci Anayasa Değişikliği kendinden öncekilerden ve sonrakilerden en geniş olanıdır.

Bununla 35 madde değiştirilmiş; Aynı zamanda dokuz geçici madde eklenmiştir. Bütün değişiklik ve eklenen geçici hükümler yayımlandıkları tarihte yani 22 Eylül 1971'de yürürlüğe girmiştir.

Şimdi yapılan değişiklik ve ekleri teker teker inceliyelim :

**MADDE 11** — Yapılan değişiklikle bu maddenin kenar başlığı şöyle olmuştur :

«II. Temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması.»

<sup>24</sup> R. G.: 4.5.1971-13826.

<sup>25</sup> «Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddeler eklenmesi hakkında kanun» (R. G.: 22.9.1971-13964).



Anayasamızın temel haklar ve ödevlere ayrılan ikinci kısmının en önemli hükümlerini taşıyan 11 nci maddede metin olarak şu şekilde yeniden düzenlenmiştir :

«Temel hak ve hürriyetle, Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacıyla veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle Anayasanın sözüne ve ruhuna olarak ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

Bu Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya din, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastı ile kullanılamaz.

Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunla gösterilir.

Görüldüğü gibi bütün kamu hürriyetlerinin sınırlanabileceği belirtildikten sonra bunun hangi durumlarda ve hangi ölçüde yapılabileceğini maddenin ilk iki fıkrası açıklamaktadır. Üçüncü fıkrada bu hürriyetlerin «hürriyeti yoketmek» veya Cumhuriyeti ortadan kaldırmak için kullanılamayacağı yazılıdır. Son fıkrada ise, hürriyetleri kötüye kullanmanın ve yukardaki hükümlere aykırılıkların cezaî müeyyideye bağlanması öngörülmüştür.

Eski maddede olduğu gibi yeni 11 nci maddede kamu hürriyetlerinin özüne dokunulamayacağı esası korunmuştur. Nitekim, Anayasa Mahkemesi 15-16 Şubat 1972 tarihlerinde verdiği bir kararda, hürriyetleri kısıtlayan kuralların Anayasaya uygun olup olmadığına hükmedilirken bu sınırlamanın yer aldığı kanunun «bir temel hakkın kullanılması olanağını kaldıran veya bu hakkın kullanılmasını olağanüstü güçleştiren» nitelikteyse «o hakkın özüne dokunduğu» sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesine göre «Bir temel hakkın kullanılması olanağını kaldıran veya bu hakkın kullanılmasını olağanüstü güçleştiren sınırlamalar o hakkın özüne dokunuyor demektir»<sup>26</sup>. Bu içtihadıyla Yüksek Mahkeme, «hürriyetin özü» kavramını Anayasa değişikliğinden önceki gibi yorumlamıştır<sup>27</sup>. Yüksek Mahke-

<sup>26</sup> R. G.: 14.11.1972-14336, S. 13, Sü. 1 ve 19.10.1972-14341, S. 5.

<sup>27</sup> Anayasa Mahkemesinin önceki kararları için bkz.: R. G.: 9.7.1963-11449

menin yeni tarifine göre «olağanüstü güçleştirici sınırlamalar»ın mevcut bulunup bulunmadığını yine her hak ve hürriyet bakımından ayrı ayrı tesbit etmek gerekecektir. Şu halde, bütün kamu hürriyetleri bakımından ortak bir ölçü Anayasa Mahkemesince benimsenmiş değildir.

11 nci maddenin yukardaki şekliyle eyniden düzenlenmesinin başlıca sebebi, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin yasama meclisleri ve yürütme organı başkanlarını muhtıra ile uyarıldığı tarih olan 12 Mart 1971'e kadar, hattâ bu tarihten sonra da bir kaç ay devam eden rejimi demirmeğe, Türkiye Cumhuriyetini bölücü veya ortadan kaldırıcı kışkırtmalar ve terör olmuştur<sup>28</sup>. Nitekim, yeni kenar başlıkla 11 nci maddenin amacı gösterilmiştir. Böylece bazı hürriyetlerin hiçbir suretle sınırlanamıyacağı konusundaki doktrin tartışmaları ve uygulamaya son verilmiştir.

Beşinci Anayasa değişikliği sırasında hükümleri değişen veya kaldırılan öteki anayasa maddeleri şunlardır :

**MADDE 15** — Bu maddenin yalnız ikinci fıkrası değiştirilmiştir<sup>29</sup>. Yeni ikinci fıkroda, «milli güvenlik» ile ilgili durumlarda özel hayatın gizliliğine idarî mercilerin de dokunabilmesine izin verilmiştir. Böyle bir durumda artık eskisi gibi hâkim kararı beklemeye lüzum yoktur. Yeni fıkradaki hükmün en sonunda «el konulamaz» ibaresinin konulması Anayasanın 16 ncı maddesiyle ahenk temin etmek içindir.

**MADDE 19** — Bu maddenin en sonundaki cümle değiştirilmiştir<sup>30</sup>. Değiştirilen bu yeni cümledeki hüküm (eskisinden farklı olarak) dernek olsun olmasın bütün tüzel kişiler hakkında uygulanabilecektir. Dernekler Anayasanın 29 ncu maddesinde yapılan değişiklikle özel hükümlere bağlanmıştır.

---

ve 4.12.1963-11572 Bu konuda geniş açıklama için bkz.: Tikveş, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması, 1969, s. 56-57.

<sup>28</sup> Muhtıra metni için bkz.: MMTD, Dönem 3, Toplantı 2, c. 12, s. 236.

<sup>29</sup> Madde 15, Fıkra 2 şu şekli almıştır: «Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; milli güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimsenin üstü, özel kağıtları ve eşyası aranmaz ve bunlara el konulamaz.»

<sup>30</sup> MADDE 19 - Fıkra 5, cümle 2.

Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzel kişiler hakkında, kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.

**MADDE 22** — Bu maddenin 3., 5. ve 6 ncı fıkralarında değişiklikler yapılmıştır<sup>31</sup>.

Yeni hükümler, basın hürriyetinin kötüye kullanılmış olduğu görüşünden hareket edilerek konulmuştur. Bu hükümlere göre, toplatma kararını, yalnız hâkim değil, belirtilen durumlarda başka bir merci de alabilecektir. Sözü edilen merci, Savcı veya Adli Zabıta yani polis ve jandarma veyahut mahalli en büyük mülkiye âmiri olabilir. Bu husustaki takdir hakkını kanun koyucu mevzuatta değişiklik yaparken kullanacaktır. Metni yukarda mevcut son fıkrada, gazete ve dergileri kapatma sebepleri genişletilmiş olmakla beraber böyle bir yetki yalnızca mahkeme kararı ile kullanılabilir. Çünkü, bir dergi veya gazetenin kapatılmasının ekonomik yönü, toplatmayla kıyaslanırsa daha önemlidir. Çok defa görüldüğü gibi, hangi sebeple kapatılmış olursa olsun, bir gazete veya dergi yeniden çıkmaya başlayınca okuyucu sayısında büyük ölçüde düşme görülmektedir. İşte, bu nedenle kapatma müeyyidesine karar vermek mahkemelere bırakılmıştır. Sıkı Yönetim Kanununda basın hürriyeti konusunda normal zamanlarda uygulanabilecek yukardaki sınırlamalardan farklı hükümler (basımevi kapatma yetkisi dahil) vardır. Anayasa Mahkemesi, Sıkıyönetim sırasında uygulanan bu olağanüstü sınırlamaları (basımevi kapatma yetkisi dahil) Anayasaya aykırı bulmamıştır<sup>32</sup>.

**MADDE 26** — Bu maddedeki yalnız üçüncü cümle değiştiril-

<sup>31</sup> MADDE 22- Fıkra 3, 5, 6.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin kerketirdiği gizliliğini veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, düzeninin veya genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı mercinin emri ile toplatılabilir. Toplatma kararını veren yetkili merci, bu kararını en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır. Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, millî güvenliğe, kamu düzenince, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyet ilkelerine veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde mahkeme kararı ile kapatılabilir.

<sup>32</sup> R. G.: 14.10.1972-14336, S. 6, sü. 2.

miştir<sup>33</sup>. Söz konusu cümle ilk şekliyle hiçbir kayıt ve sınır koymadan «basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı»nın serbest olduğunu belirten bir ifade taşıyordu. Yapılan değişiklikle, Anayasa'nın yeni 11 nci maddesiyle aşağıda göreceğimiz yeni 121 nci maddeye paralel olarak bu faydalanma hakkının sınırları gösterilmektedir. Kabul edilen sınırlama durumları ve sebepleri şunlardır:

«Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan milli demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, milli güvenliğinin ve genel ahlâkın korunması» Anayasanın 26 ncı maddesinin kenar başlığındaki «basın dışı haberleşme araçları» Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Raporunda tarif edilmiştir: Bu araçlar radyo, Televizyon ve Devletten mali yardım alan haber ajanslarıdır<sup>34</sup>. Bu tarifte geçen araçlarla yapılan haberleşmeler (haber alma ve verme) yukarıda gösterildiği üzere sınırlanabilir. Bu maddenin ilk şekli, basın dışı haberleşme araçlarıyla yapılan haberleşmelerin hangi durumlarda sınırlanacağını göstermiyordu<sup>35</sup>.

Bu arada belirtelim ki, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Raporunda «Haber ajansları»nın «basın dışı haberleşme araçları» deyimini içinde gösterilmesi yanlıştır. Bu ajansların bültenleri Anayasa'nın 22 nci maddesindeki «basın» kavramı içindedir<sup>36</sup>.

**MADDE 29** — Bu madde hem değiştirilmiş ve hem de yeni iki fıkra eklenmiştir<sup>37</sup>. Bu hükümler, on yıllık bir uygulamadan sonra

<sup>33</sup> MADDE 26 - Cümle 3.

Kanun, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan milli, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, milli güvenliğinin ve genel ahlâkın korunması halleri dışında kalan bir sebebe dayanarak halkın bu araçlarla haber almasını, düşüncü ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtlar koyamaz.

<sup>34</sup> Rapor, s. 8.

<sup>35</sup> Bu konuda bkz.: Yukarıda madde 11 ve aşağıda 121 nci maddede yapılan değişiklikler.

<sup>36</sup> Bu konuda geniş bilgi için «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve uygulaması» kitabımızdaki m. 22-27 ile ilgili açıklamalara bakılabilir. Esasen, «haber ajansları»nın başlıca yayın aracı «sürelî» yani «mevcut» bir şekilde yayınlanan «bültenler»dir. Bu yayınlar 5680 sayılı Basın Kanunu'na bağlıdır. Anayasanın 26 ncı maddesindeki «basın dışı haberleşme araçları» deyimine girenler Devletin ve Kamu tüzel kişilerinin elinde bulunduğu araçlardır.

<sup>37</sup> MADDE 29 - Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla sınır-

dernek kurma hakkının kötüye kullanıldığı görüşünden hareket edilerek konulmuştur. Böylece, 19 ncu maddenin son fıkrasında yazılı tüzel kişilerin de kapsamına girdikleri için dernekler gerek bu hükme ve gerekse yeni kurallara bağlanmışlardır. Buna göre, dernekler yine hâkim kararı ile kapatılabilir.

Lâkin, böyle bir karar verilmeden önce devalilik tarafından faaliyetten alıkonabilirler. 1630 sayılı Dernekler Kanununun ilgili hükümleri gereğince<sup>38</sup> faaliyetten alıkoymayı gerektiren durumlarda soruşturma en kısa zamanda sonuçlandırılır. Bundan sonra faaliyetten alıkonma kararı hususunda sadece görevli mahkeme veya asliye ceza mahkemesi karar verir. (Dernekler Kanunu, madde 45/4)

Dernekler Kanunundaki bir kısım hükümler Yönetmelikte<sup>39</sup> açıklanmıştır.

**MADDE 30** — Bu maddenin yalnız dördüncü fıkrası değiştirilmiştir. Aynı fıkra aşağıda görüleceği gibi, altıncı Anayasa değişikliği ile (20.3.1973'te) bir kez daha değiştirilmiştir.

Her iki değişikliği şöyle belirtebiliriz :

Söz konusu fıkra, ilk kez 1488 sayılı kanunla şu şekilde değiştirilmişti :

«Yakalanan veya tutuklanan kimse tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç kırksekiz saat ve kanunun açıkça belli ettiği hallerde toplu olarak işlenen suçlarda yedi gün içinde hakim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra hakim kararı olmaksun hürriyetinizden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse, hâkim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir.»

Bu değişiklikle hakim önüne çıkarma süresi 24 saatten 48 saate çıkarılmıştı. Buna sebep, yakalanan ve tutuklanan kimse hakkında delillerin toplanmasına imkân vermektir. Toplu olarak işlenen suçlarda ise bu süre daha uzun (7 gün) olarak tespit edilmişti. Zira,

---

lar koyabilir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya dernekte kalmaya zorlanamaz. Dernekler, Kanunun gösterdiği hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, hâkim kararına kadar kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle faaliyetten alıkonabilir.»

<sup>38</sup> RG.: 2.12.1972-14379.

<sup>39</sup> RG.: 16.3.1973-14478.

bu suçlarda delillerin toplanması daha fazla vakit alıcıdır. Sıkıyönetim Kanunundaki (1402 sayılı kanun, madde 15/3) 30 gün gözaltında tutma süresi, Anayasa Mahkemesince bir çeşit fiili tutuklama sayılarak iptâl edilince <sup>40</sup>: 14.10.1972 Anayasanın konu ile ilgili 30 uncu maddesinin dördüncü fıkrası aşağıdaki gibi ikinci kez değiştirilerek şu şekli almıştır :

«Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç kırksekiz saat ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev ve yetkilerine giren suçlar ile kanunun açıkça belli ettiği hallerde toplu olarak işlenen suçlarda ve genellikle savaş veya sıkıyönetim hallerinde kanunlarda gösterilen süre içinde hâkim önüne çıkarılır; bu süre onbeş günü geçemez. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın, hürriyetinden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse- nin durumu hemen yakınlarına bildirilir.»

Son değişiklikle, gözetim altında tutma süreleri 48 saat ve 15 gün olarak tespit edilmiştir. Buna sebep olarak, C. Senatosu, Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporunda bâzı alaylarda faillerini çoğunun zaman yetersizliği sebebiyle hâkim önüne çıkartılamadıkları ve bunların bu yüzden cezadan kurtuldukları açıklanmıştır <sup>41</sup>. Türkiye Barolar Birliği görüşü olarak yayımlanan bir raporda ise, 30 uncu maddenin ilk fıkrasındaki yasak sebebiyle bu süre uzun ve sakıncalıdır, denilmektedir <sup>42</sup>.

30 uncu maddenin dördüncü fıkrasında yapılan son değişiklikle ayrıca «kanunî yargı yolu» (tabîi hâkim) kuralına uygun, uzmanlaşmış sürekli yargı mercii olarak «Devlet Güvenlik Mahkemeleri» yer almıştır <sup>43</sup>.

**MADDE 32** — Bu maddenin kenar başlığı «Kanunî yargı yolu» olarak değiştirilmiştir <sup>44</sup>.

Maddenin kenar başlığındaki ve metnindeki değişiklik, «bir kimsenin tabîi hakimi» deyimini yerine «bir kimsenin tâbi olduğu mahkeme» kelimelerinin konulmasına inhisar etmiştir. Yoksa, ola-

<sup>40</sup> RG.: 14.10.1972-14336.

<sup>41</sup> Rapor, s. 3.

<sup>42</sup> Türkiye Barolar Birliği Bülteni, S. 18, s. 2.

<sup>43</sup> Bu konuda bkz.: Aşağıda, madde 136.

<sup>44</sup> **MADDE 32**-Hiç kimse, kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

ğanüstü mahkemelerin kurulması öngörülmüş değildir. Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Raporunda, uzmanlaşmış sürekli mahkemeler kurulmasının 32 nci maddeye uygun bulunduğu belirtilmiştir<sup>45</sup>.

Anayasa Mahkemesi 15-16 Şubat 1972 tarihlerinde aldığı kararlar sıkıyönetimin kaldırılması halinde bu mahkemelerin görev yapmasını yukardaki anayasa maddesine aykırı bulmuştur<sup>46</sup>. Bu karar üzerine Anayasaya geçici madde 21 eklenmiştir.

**MADDE 38** — Bu madde yeniden düzenlenmiştir<sup>47</sup>. Yeni maddeye göre, kamulaştırmada çok defa kötüye kullanılmış bulunan «gerçek değer» yerine, «vergi değeri» esas kabul edilmiştir. Vergi değerini, mülk tespit ve beyan eder. Bununla birlikte, kamulaştırmada bu değere uyulması mecburi değildir. Az takdir edilirse, taşınmaz malın sahibinin itiraz ve dava hakkı vardır. Yukardaki maddenin aldığı yeni şekle göre, «kıyılarının korunması ve turizm» amacıyla da kamulaştırma yapılabilmesi açık bir hükme bağlanmıştır. Bu durumda, taksitle ödeme yapılacaksa tanınan süre on yılı aşamaz. Öteki durumlara uygun kamulaştırmalarda ise süre yirmi yılı geçemez.

<sup>45</sup> Rapor, s. 9.

<sup>46</sup> RG.: 14.10.1972-14336, S. 9.

<sup>47</sup> **MADDE 38** -Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların kanunla gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Ödenecek karşılık, taşınmaz malın tamamının kamulaştırılması halinde o malın mülkisinin kanunda gösterilecek usul ve şekle uygun olarak bildireceği vergi değerini; kısmen kamulaştırmalarda da, değerinin kamulaştırılan kısma düşen miktarını aşamaz.

Kamulaştırılan taşınmaz mal karşılığının vergi değerinden az takdir edilmesi halinde malikinin ve dava hakkı saklıdır.

Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan taşınmaz mal ve kıyılarının korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir.

Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi için konulacak süre yirmi yılı; kıyılarının korunması ve turizm amacıyla yapılacak kamulaştırmalarda ise bu süre on yılı aşamaz. Bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır. Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçinin hakkaniyet ölçüleri içinde geçinebilmesi için zaruri olan ve kanunla gösterilen kısmın ve küçük çiftçinin kamulaştırılarak toprağının bedeli herhalde peşin ödenir.

Taksitle ödeme yapılması halinde kanunla gösterilen faiz haddi uygulanır. Bu faiz haddinin niçin anayasada tespit edilmediğini anlamak zordur. 38 inci maddeyle ilgili Anayasa Mahkemesi Kararları için bakılabilir <sup>48</sup>. Yeni hükümler, 12 Mart 1971 Muhtırası ile yasma meclisleri ve yürütme organı başkanlarının bir türlü gerçekleştiremeyen reformlar ve özellikle toprak reformu konusunda uyarılmasından sonra Hükümet görüşüne uygun olarak anayasaya girmiştir <sup>49</sup>.

**MADDE 46** — Bu madde —kenar başlığı hariç— değiştirilmiştir <sup>50</sup>. Eski metindeki «çalışanlar» kelimesi geniş yorumlanıyordu. Bu sebeple «işçiler» denilmiştir. Yukardaki yeni hükümlerle işçi niteliği taşıyan kamu hizmeti görevlilerine artık sendika kurma hakkı tanınmamaktadır. Bu görevliler, artık bundan sonra «sendika» lar değil, meslekî menfaatlerini korumak ve geliştirmek için «kuruluş» lar kurabileceklerdir. Bu husus, Anayasanın 119 ncu maddesinde yapılan değişiklikten anlaşılmaktadır <sup>51</sup>.

**MADDE 60** — Bu maddenin metni ve kenar başlığı değiştirilmiştir. Yeni kenar başlık şudur : «V. Vatan hizmeti» <sup>52</sup>.

Yeni hükümlerle «vatan hizmeti» ne yani millî savunma hizmetlerine katılma hak ve ödevleri alanında kanun koyucunun takdir yetkisi genişletilmiştir. Nüfustaki hızlı artışa ve hızlı kalkınma ilkesine bağlı olarak muvazzaf askerlik yerine bir kısım vatandaşlar kamu hizmetlerinde çalışmak suretiyle de «vatan hizmeti» ni yapmış sayılacaklardır. Teknoloji ve mali bakımlarından Türk Silâhlı Kuvvetleri mevcudunun nüfustaki hızlı artış gözönünde tutularak tesbit edilmesi konusu böylece kanuna bırakılmış olmaktadır.

**MADDE 61** — Bu maddeye üçüncü fıkra eklenmiştir <sup>53</sup>. Ekle-

<sup>48</sup> 69/70 sayılı AnyMK., R. G.: 22.7.1970 - 13556; 69/57 sayılı AnyMK., R. G.: 12.3.1971 - 13776.

<sup>49</sup> Konuyla ilgili Yüksek Planlama Kurulu'nun görüşü şudur: «Toprak Reformunun Temel İlkeleri ve Stratejisi» (R.G.: 14.8.1971 - 13920).

<sup>50</sup> MADDE 46 - İşçiler ve İşverenler, önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir. Sendikalar ve sendika birliklerinin ruzukleri, yönetimi ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

<sup>51</sup> Ayrıca bkz.: Anayasa Geçici Madde 16.

<sup>52</sup> MADDE 60 - Vatan hizmeti; Her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silâhlı kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.



nen bu fıkrada iktisadî hayatın ve kalkınma plânının gereklerine uygun bir kanunun vereceği açık izinle Bakanlar Kuruluna vergi, resim ve harçlarda değişiklik yapma yetkisi tanınmıştır. Çünkü, 61 nci maddeye yukardaki fıkra eklenmeden önce Anayasa mahkemesi, vergi ve benzeri malî hükümlerin ancak kanunla konulacağı şeklindeki Anayasa hükmünü dar bir yorumla uygulamış, bu arada meselâ 5237 Sayılı Belediye Gelirleri Kanununda tarifeye göre resim alınmasını öngören hükmü iptâl etmişti<sup>54</sup>.

Anayasa Mahkemesinin 61 inci maddeyle ilgili diğer kararları için bakılabilir<sup>55</sup>. Yeni hükümlerle, vergi ve benzeri yükümler konusunda hükûmete geniş bir takdir hakkı verilmiştir. Bu yetki, elbetteki, vergi adaletini gerçekleştirici yönde kullanılmalıdır.

**MADDE 64** — Bu maddeye beş fıkra eklenmiştir<sup>56</sup>.

<sup>53</sup> MADDE 61 - Ek fıkra 3, Kanunun belli ettiği yukarı ve aşağı hadler içinde kalmak, ölçü ve esaslara uygun olmak şartıyla, vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnalarıyla nisbet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya, Bakanlar Kurulu yetkili kılınabilir.

<sup>54</sup> RG.: 12.5.1966 - 12297.

<sup>55</sup> 71/61 sayılı karar (RG.: 10.2.1972' - 14095; 70/48 sayılı karar (RG.: 18.4.1971 - 13813; 69/57 sayılı karar (RG.: 12.3.1971 - 13776).

<sup>56</sup> MADDE 64 - Ek fıkra 2, 3, 4, 5, 6.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunla belli konularda, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararnameler çıkarmak yetkisi verebilir. Yetki veren kanunda, çıkarılacak kararnamelerin amacı, kapsamı ve ilkeleriyle bu yetkiyi kullanma süresinin ve yürürlükten kaldırılacak kanun hükümlerinin açıkça gösterilmesi ve kanun hükmünde kararnamede de yetkinin hangi kanunla verilmiş olduğunun belirtilmesi lâzımdır.

Bu kararnameler, Resmi Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir. Kararnameler, Resmi Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki kanunları ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kararnameler, Anayasa'nın ve yasama meclisleri içtüzüklerinin kanunların görüşülmesi için koyduğu kurallara göre, ancak, komisyonlarda ve genel kurallarda diğer kanun tasarı ve tekliflerinden önce ve ivedilikle görüşülüp karara bağlanır.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler, bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmi Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer. Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan siyasi, temel hak ve hürriyetler ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez. Anayasa Mahkemesi, bu kararnamelerin Anayasaya uygunluğunu da denetler.

Yeni kanun çıkarmak bazan uzun zaman aldığından, Devletin değişen iktisadî ve sosyal şartlara uyabilmesi için yasama ilkesinin devredilmezliği esasına aykırı olmıyarak Bakanlar Kuruluna kanun kuvvetinde kararname yapmak yetkisi yukarıdaki fıkralarla verilmiştir. Böyle, bir kararname ancak «yetki Kanunu» na dayanarak çıkartılabilir. Yetki kanunu ve yapılan kararname yayımlandıktan sonra Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlıdır.

**MADDE 89** — Bu maddenin bir kısım hükümleri (fıkra 1'deki ikinci cümle ile fıkra 2, 3) değiştirilmiştir<sup>57</sup>. Maddenin ilk şekline göre iki milletvekili gensoru önergesi verebiliyordu. Değişiklikle bu sayı 10'a çıkarılmış, gensoru önergeleriyle Millet Meclisinin çalışmaz duruma girmesi şeklindeki uygulamalar önlenmiştir. Yukarıdaki yeni hükümler, özellikle Millet Meclisindeki parti gruplarının etkisini kuvvetlendirmiştir.

**MADDE 110** — Bu maddeye yeni fıkra eklenmiştir<sup>58</sup>.

Eklenen fıkra, Milli Savunma Bakanlığı Teşkilât Kanunu ile düzenlenecek alanı göstermiştir.

Genelkurmay Başkanlığının görev ve yetkileriyle ilgili 1324 sayılı kanunda<sup>59</sup> Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu bulunduğu yazılıdır (Madde 7).

Eklenen yeni Anayasa hükmünde zikredilen Millî Savunma Bakanlığının görev ve teşkilâtı hakkındaki 1325 sayılı Kanun<sup>60</sup> un bir kısım hükümleri Anayasanın 110'ncu maddesine aykırılığı sebebiyle Anayasa Mahkemesince iptâl edilmiştir<sup>61</sup>.

110 uncu maddenin ikinci fıkrasında geçen «silâhlı kuvvetler» in, Türk Silâhlı Kuvvetleri» nin tarifi şudur : «Kara (jandarma dahil), Deniz, Hava Kuvvetleri Subay, Askerî Memur, Astsubay, Erbaş

<sup>57</sup> MADDE 89 - Fıkra 1' deki ikinci cümle, fıkra 2, 3. Gensoru önergesi bir siyasi parti grubu adına veya en az 10 milletvekilinin imzası ile verilir. Gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı, verilisinden sonraki üç birleşim içinde görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir. Gensoru önergelerinin gerektiğinde önceden basılıp dağıtılmasının ve Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesini düzenleyici hükümler içtüzükte gösterilir.

<sup>58</sup> «Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlarıyla ilişkileri kanunla düzenlenir.»

<sup>59</sup> RG.: 7.8.1970 - 13572.

<sup>60</sup> RG.: 7.8.1970 - 13572.

<sup>61</sup> RG.: 22.10.1971 - 13994.

ve Erlere Askeri Öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen Devlet kuvvetidir.»<sup>62</sup>

**MADDE 111** — Bu maddenin yalnız ilk ve son fıkraları değiştirilmiştir<sup>63</sup>.

Değiştirilen hükümlerle «kuvvet komutanları» denilmek suretiyle onların temsilcilerinin katılabilmeleri önlenmiştir. Bundan başka maddenin sonundaki «bildirir» fiili «tavsiye eder», şeklinde değiştirilmiştir. Böylece, Millî Güvenlik Kurulunun Bakanlar Kuruluna emir veren bir kuruluş olmadığı belirtilmiş olmaktadır. Zaten bu kurulun başkanı ve bir kısım üyeleri aynı zamanda Bakanlar Kurulunun da başkanı ve üyesidirler.

**MADDE 114** — «İdarî yargı» konusunda temel hükmü getiren bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları şu şekilde değiştirilmiştir :

«İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır.

Yargı yetkisi, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini sınırlıyacak tarzda kullanılamaz. İdarî eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez.»

Eski ikinci ve üçüncü fıkralar bu değişiklikten sonra üçüncü ve dördüncü fıkra haline gelmişlerdir. Yeni kenar başlık şöyledir : (c : Yargı yolu)

Maddede geçen «yargı denetimi» deyimini kaldırılmıştır. Asıl önemlisi verimsiz çekişmeler ve Anayasa Mahkemesinin bir kararı olmuştur<sup>64</sup>. Ayrıca, genel yayın esasları ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Daha fazla teferruat TRT Kurumu Kuruluş ve Görev Yönetmeliğinde<sup>65</sup> yer almaktadır. 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanununun bir kısım hükümler 1568 sayılı kanun<sup>66</sup> ile değiştirilmiştir.

**MADDE 119** — Bu maddenin kenar başlığındaki ve birinci fık-

<sup>62</sup> Bu tanımın yer aldığı Yönetmelik için bkz.: RG.: 12.1.1973-14419, S. 3, sü. 2.

<sup>63</sup> MADDE 111 - Fıkra 1, 3. Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği bakanlar ile kuvvet Komutanlarından kuruludur. Millî Güvenlik Kurulu, Millî Güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder.

<sup>64</sup> AnyMK. Dergisi, S. 6, s. 278-295.

<sup>65</sup> RG.: 31.8.1972-14292.

<sup>66</sup> RG.: 8.3.1972-14122.

ra metnindeki «siyasî partilere» ibaresinden sonra «ve sendikalara» kelimeleri konulmuştur. Maddeye bir fıkra eklenmiştir<sup>67</sup>. Bu değişiklikle, bir kısım kamu görevlileri artık «sendika değil, fakat «kuruluş» kurabileceklerdir. Bu kamu görevlileri «işçiler» e tanınan sendika kavramı ile ilgili haklardan artık yararlanamazlar. Yeni hükümlerin konuluş sebebi, özellikle öğretmen sendikalarının faaliyeti olmuştur. Bu hususta bkz. : yukardaki madde 46 ve ilerde geçici madde 16 ile ilgili açıklamalar.

**MADDE 120** — Bu maddede önemli değişiklikler yapılmıştır.

Yeni üst ve kenar başlığı şöyledir : «IV. Özerke Üniversite, tarafsız radyo - Televizyon, haber ajansları. a) Üniversiteler.» Diğer değişiklikler<sup>68</sup>.

<sup>67</sup> MADDE 119- Fıkra 1 ve ek fıkra 3.

Memurlar ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yönetimi ve denetim işleminde çalışanlar ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev atanlar, siyasî partilere ve sendikalara üye olamazlar. Memurlar ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinde çalışanlar, görevlerini yerine getirirken, vatandaşlar arasında, siyasî kanaatlerinden dolayı her hangi bir ayırım yapamazlar.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmetlerinin mesleki menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacıyla güden kuruluşların bağlı olacakları hükümler kanunla düzenlenir.

<sup>68</sup> MADDE 120- Fıkra 1' deki ikinci cümle, Fıkra 2, 3, 5, 6, 7.

Üniversiteler özerkliğe sahip kamu tüzel kişilerdir. Üniversite özerkliği bu maddede belirtilen hükümler içinde uygulanır ve bu özerklik, üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olamaz.

Üniversiteler, Devletin gözetimi ve denetimi altında, kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir. Özel kanuna göre kurulan Devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne surette olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar: Son fıkra hükümleri saklıdır.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri görev ve yetkileri, üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri ve üniversite organlarının sorumluluğu, öğrenim ve öğretim hürriyetlerini engelleyici eylemleri önleme tedbirleri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğrenim ve öğretim hürriyet ve tenanet içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelere göre yürütülmesi esasları kanunla düzenlenir. Üniversitelerin bütçeleri, genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konular ve denetlenir. Üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düş-

Üniversitelere uygulanan özerklik esasının Devletin gözetim ve denetimini kaldırmadığını belirtmek üzere bu yeni hükümler konulmuştur.

12.3.1971 den önce yetkili makamların bazı durumlarda tereddüte düştükleri gözönünde bulundurularak üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulacakları bu hükümler arasında belirtilmiştir.

Üniversite öğretim üyelerinin bazı durumlarda üniversite dışındaki makamlarca da görevlerinden uzaklaştırılabilecekleri kabul edilmiştir.

Üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üyeleri ve yardımcılarının sağlanması, öğrenim ve öğretimin kalkınma planı ilkelerine göre düzenlenmesi gerektiği gibi hususların kanunla düzenleneceğini açıklamıştır.

Üniversite bütçelerinin de genel ve katma bütçeler gibi denetlenmesi gerektiğini yeni 6 ncı fıkra belirtmektedir.

120 nci maddenin son fıkrasında üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine hangi durumlarda Bakanlar Kurulunca elkonulacağı ve bundan sonra yapılacak onama işlemi açıklanmıştır. Bununla ilgili hususların düzenlenmesi kanuna bırakılmışsa da bugüne kadar 120 nci maddede yapılan değişiklik ve ek hükümleri gerektirdiği yeni hükümler konulmamıştır.

**MADDE 121** — Bu maddenin ikinci ve dördüncü fıkraları hariç değiştirilmiştir<sup>69</sup>.

Yeni hükümlerle Devlet tekelinde bulunan radyo ve televizyon istasyonlarının idaresindeki özerklik esası kaldırılmıştır. Buna se-

mesi ve bu tehlikenin üniversite organlarınca giderilmemesi halinde Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya bu üniversiteye bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine el koyar ve bu kararını hemen T.B.M.M. Birleşik Toplantısının onamasına sunar.

<sup>69</sup> MADDE 121 - Fıkra 1, 3.

Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.

Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millet, demokratik, lâki ve sosyal Cumhuriyetin, milli güvenliğinin ve genel ahlakın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi yetki ve görev sorumlulukları kanunla düzenlenir.

bep; iki bakanlığın TRT'yi denetleyip denetlemeyeceği konusunda yıllarca süren verimsiz çekişmeler ve Anayasa Mahkemesinin bir kararı olmuştur<sup>70</sup>. Ayrıca genel yayın esasları ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Daha fazla teferruat TRT Kurumu Kuruluş ve Görev Yönetmeliğinde (RG. : 31.8.1972 - 14292) yer almaktadır. 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanununun bir kısım hükümler 1568 sayılı kanun ile değiştirilmiştir<sup>71</sup>.

**MADDE 124** — Bu maddenin birinci fıkrası değiştirilmiş, bir fıkra eklenmiştir<sup>72</sup>. Yeni kenar başlığı şöyledir : «b) Sıkıyönetim ve savaş hali.»

Yeni hükümlerle, sıkıyönetim ilân edilebileceği durumlar arasında Devlet yıkmaya ve Anayasayı ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri açık bir tarif halinde konulmuştur.

124 ncü maddeye konulan bu hükümlerle savaş hali ile ilgili olarak alınabilecek tedbirler de gösterildiğinden, böyle bir durumda 123 ncü maddeye başvurmadan da gerekli tedbirler alınabilecektir. Olağanüstü hallerde ve Savaşta Silâhlı Kuvvetleri Posta Hizmetleri Yönetmeliğinde<sup>73</sup> «olağanüstü hal», «savaş» ve «seferberlik» terimleri tarif edilmiştir.

1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu (RG. : 15.5.1971 - 13837) nun bir kısım hükümleri Anayasa Mahkemesince 15-16 Şubat 1972 de

<sup>70</sup> AnyMK. Dergisi, S. 6, S. 278-295.

<sup>71</sup> RG.: 8.3.1972-14122.

<sup>72</sup> MADDE 124 - Fıkra 1, Ek Fıkra 3.

Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri hakkında kesin belirtilerin ortaya çıkması sebebiyle Bakanlar Kurulu, süresi iki ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde Sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclis, gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltacağı gibi, tamamiyle de kaldırabilir. Meclisler toplanık değilse, hemen toplantıya çağrılır.

Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için konulabilecek yükümler kanunla gösterilir.

<sup>73</sup> RG.: 12.1.1973-14419.

alınan kararlar iptâl edilmiştir<sup>74</sup>. Daha sonra, aynı kanunun bir hükmü 1654 sayılı kanun<sup>75</sup> ile değiştirilmiştir.

**MADDE 127** — Bu maddeye bir fıkra metin eklenmiştir<sup>76</sup>. Eski üçüncü fıkra ise, son fıkra olmuştur. Maddenin yeni kenar başlığı şudur : «II. Sayıştay, Silâhlı Kuvvetlerin mallarının ve kamu iktisadi teşebbüslerinin denetlenmesi.» Yurt savunmasının sağlanması bakımından böyle bir gizliliğe ihtiyaç bulunmaktadır.

**MADDE 134** — Bu maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesinde<sup>77</sup> yapılan değişiklikle «Askerî hâkimler» in «yükselme ve emeklilikleri» nin de kanunla belli edilmesi hükme bağlanmıştır.

**MADDE 137** — Bu madde değiştirilerek yeni bir şekil almıştır

<sup>76</sup>.

<sup>74</sup> RG.:14.10.1972-14336.

<sup>75</sup> RG.: 11.2.1973-14445.

<sup>76</sup> MADDE 127 - Ek fıkra 3, Silâhlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

<sup>77</sup> MADDE 134 - Fıkra 2' deki ikinci cümle: Askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunla belli edilir.

<sup>78</sup> MADDE 137 - Cumhuriyet savcıları, idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır.

Cumhuriyet savcılarının Yargıtay üyeliğine seçilmeleri dışında kalan bütün özlük işleri ve disiplin cezaları ile meslekten çıkarılmaları hakkında karar verme yetkisi Yüksek Savcılar Kurulundur. Bu kurulun kararları kesin olup, bunlar aleyhine başka bir mercie başvurulamaz. Ancak disiplin ve meslekten çıkarma cezaları ile ilgili kararların bir defa daha incelenmesini Adalet Bakanı ve hakkında karar verilen Cumhuriyet Savcısı isteyebilir.

Yüksek Savcılar Kurulu, Adalet Bakanının başkanlığında Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulunca seçilen üç asil ve iki yedek üye ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve Özlük İşleri Genel Müdüründen kuruludur. Adalet Bakanı bulunmadığı zaman Kurula Cumhuriyet Başsavcısı Başkanlık eder.

Geçikmesinde sakınca bulunan hallerde Adalet Bakanlığı Cumhuriyet Savcılarını geçici yetkiyle görevlendirerek bu kararı ilk toplantısında Kurulun onamasına sunar. Bakanlık Merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak Cumhuriyet Savcılarını, muvaffakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Cumhuriyet savcılarının denetimi ve haklarındaki soruşturma Adalet Bakanlığı müfettişleri veya üst dereceli Cumhuriyet Savcıları eliyle yapılır.

Yüksek savcılar Kurulunun kuruluşu, çalışma usulleri, toplantı ve karar yeter sayısı, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulunca seçilecek nasıl ve yedek üyelerin seçim usulleri ve görev süreleri kanunla düzen-

Yeni hükümlerle, C. Savcılarının idarî görevler bakımından Adalet Bakanlığına bağlı buldukları açık bir hükümle gösterilmiştir.

Yeni maddede Yüksek Hâkimler Kurulu örneğine benzeyen Yüksek Savcılar Kurulunun ne şekilde kurulacağı da açıklanmıştır. Böylece bu kurulun teşkili hususunda yasama organının yetkisi daraltılmıştır. Esasen bu değişiklikten önce 20.4.1971'de Yüksek Savcılar Kurulunu da düzenleyen 45 sayılı Kanunun bir kısım hükümleri Anayasa Mahüemesince iptâl edilmişti<sup>79</sup>. 23.6.1972 tarihli kanunla<sup>80</sup> sözü geçen kurul yeniden teşkil edilmiştir.

**MADDE 138** — Bu maddenin ikinci ve beşinci fıkraları 5 nci Anayasa değişikliği sırasında yeniden düzenlenmiştir<sup>81</sup>.

Altıncı Anayasa değişikliği yapılırken de (20.3.1973'te) maddenin dördüncü fıkrasına ikinci cümle olarak «Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz.» hükmü eklenmiştir.

Buna sebep, ilerde doğabilecek bir savaş halinin özellikleri ve savaş halinde belirebilecek ihtiyaçların daha şimdiden gözönünde bulundurulması olmuştur.

Yeni 2 nci fıkrada, askerî mahkemelerin hangi durumlarda asker olmıyan kişilerin suçlarına bakacaklarının belirtilmesi Anayasa Mahkemesinin bir iptâl kararından<sup>82</sup> sonra Anayasa garantisine bağlanmış beşinci fıkraya, askerî savcılarının teminatını arttırıcı hüküm konulmuştur.

Askerî savcılıklar ve askerî mahkemelerin yardımcı teşkilâtını vb. hususları teftiş ve kontrol eden «Askerî Adalet Teftiş Kurulu» ile ilgili hükümler bir Yönetmelik<sup>83</sup> te gösterilmiştir.

---

lenir. Cumhuriyet Başsavcısı, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tâbidir.

<sup>79</sup> RG.: 16.12.1971-14044.

<sup>80</sup> RG.: 28.6.1972-14229.

<sup>81</sup> MADDE 138 - Fıkra 2, fıkra 5. Askerî mahkemeler; asker olmıyan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin refakâtinde buldukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

<sup>82</sup> AnyMK, Dergisi, S. 3, s. 104.

<sup>83</sup> RG.: 24.8.1973-14486.



**MADDE 139** — Bu maddenin ilk fıkrası ve kenar başlığı hariç bütün fıkraları değiştirilmiştir.<sup>84</sup>

Yargıtayın kuruluşu ile ilgili bu değişiklikler, uygulama ile beliren sakıncaları önlemek üzere konulmuştur. Yeni hükümler, Anayasa Mahkemesinin bir iptâl kararına<sup>85</sup> dayanmaktadır.

**MADDE 140** — Bu maddenin ilk iki fıkrası ve kenar başlığı hariç, bütün fıkraları değiştirilmiş, maddenin sonuna bir fıkra eklenmiştir.<sup>86</sup>

Asker kişilerle ilgili idarî eylem ve işlemlerin denetimi Danıştaydan alınmış ve eklenen son fıkraya göre ilk defa 1602 sayılı kanunla<sup>87</sup> kurulan «Yüksek İdare Mahkeme» sine verilmiştir.

Bu yargı organı da bir «Yüksek mahkeme» dir.

<sup>84</sup> MADDE 139 - Fıkra 2, 3, 4, 5.

Yargıtay üyeleri birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet Savcıları ile bu mesleklerden sayılanlar arasından Yüksek Hâkimler Kurulunca üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay, Birinci Başkanı ile Cumhuriyet Başsavcısını, kendi üyeleri arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçer

Yargıtay Birinci Başkanıyla ikinci başkanlarının ve Cumhuriyet Başsavcısının görev süreleri dört yıldır. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri ve ikinci başkanların seçim usulleri kanunla düzenlenir.

<sup>85</sup> AnyMK. Dergisi, S. 4, s. 113-116.

<sup>86</sup> MADDE 140 - Fıkra 3, 4, 5, ek fıkra 6.

Danıştay üyeleri, Bakanlar Kurulu ile Danıştay Genel Kurulunca ayrı ayrı boş yer sayısı kadar gösterilecek adaylar arasından Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Danıştay, Başkanını ve Başkanın sözcüsünü, kendi üyeleri arasından üye tam sayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçer. Başkan, daire başkanları ve Başkanın sözcüsünün görev süreleri dört yıldır. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danıştayın kuruluşu, işleyişi, yargılama ve daire başkanlarının seçimi usulleri, mensuplarının nitelikleriyle atanmaları hakları ve ödevleri, ayık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminat esaslarına göre kanunla düzenlenir. Asker kişilerle ilgili idarî eylem ve işlemlerin yargı denetimi Askeri Yüksek İdare Mahkemesince yapılır. Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi yargılama usulleri, başkan ve üyelerinin nitelikleriyle atanmaları, disiplin ve özlük işleri; hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

<sup>87</sup> RG.: 29.7.1972-14251.

Bağımsız biri yargı organı olarak Anayasanın «yüksek mahkemeler» e ayrılan bölümde bu şekilde bir mahkemenin kurulmasına sebep, askerlik mesleğinin özelliği ve diğer mesleklerden farklı hiyerarşik düzene bağlı bulunması zorunluğudur. Böyle bir mahkemenin kurulmasının bir sebebi de Danıştay kararı ile birçok albay generalliğe yükseltilmesi olmuştur.

**MADDE 141** — Bu maddede yapılan değişiklik ve getirilen yeni hükümlerle<sup>88</sup> Askerî Yargıtay başkanlıkları ile Başsavcılarına uygulanan seçimle işbaşına gelme yerine rütbe ve kıdem esası konulmuştur. Askerî Yargıtay ile ilgili mevzuatta yapılan değişiklikler Askerî Yargıtay Kanunu<sup>89</sup> ile Askerî Yargıtay İçtüzüğünde<sup>90</sup> gösterilmiştir.

**MADDE 143** — Bu maddenin karar başlığı ile 5 inci fıkrası hariç değiştirilmiştir<sup>91</sup>. Değişikliklerle yasama meclislerinin Yüksek Hâkimler Kuruluna üye seçmesi usulü kaldırılmış, Adalet Bakanlığının katıldığı toplantılara başkanlık etmesinin tabii sonucu olarak oy kullanabilmesi hükme bağlanmıştır.

45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunda değişiklik yapan 868 ve 1234 sayılı kanunlar Cumhurbaşkanınca TBMM ne geri gön-

<sup>88</sup> MADDE 141 - Fıkra 1'deki ikinci cümle, Fıkra 2, 3, 4.

Ayrıca asker kişilerin kanunla belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri en az albay rütbesinde birinci sınıf askerî hakimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile her boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri ve üyeler hakkındaki disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

<sup>89</sup> RG.: 8.7.1972-14239.

<sup>90</sup> RG.: 26.1.1973-14420.

<sup>91</sup> MADDE 143 - Fıkra 1, 2, 3, 4, 6.

Yüksek hâkimler Kurulu, onbir asıl ve üç yedek üyeden kurulur. Üyeler, Yargıtay Genel Kurulunca, kendi üyeleri arasından ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla seçilir.

Yüksek Hakimler Kurulu, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile, kendi içinden Başkanını ve bölüm başkanlarını seçer.

Yüksek Hakimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyeleri, görevleri süresince başka bir iş ve görev alamazlar.

derildiğinden ve bu kanunlar üzerinde yasama meclisleri ısrar haklarını kullanmadıkları için yürürlüğe girmemişti. Sözü geçen 45 yıllık kanunun bir kısım hükümleri Anayasa Mahkemesi kararı ile iptâl edilmiştir<sup>92</sup>. Bunun üzerine aynı kanunun bazı hükümlerini değiştiren ve yeni hükümler ekleyen 1307 sayılı kanun (RG.: 6.7.1970-13540) ile 1597 sayılı kanun<sup>93</sup> yapılmıştır.

**MADDE 144** — Bu maddenin ikinci fıkrası ve kenar başlığı değiştirilmiştir<sup>94</sup>. Yapılan değişiklikle Yüksek Hakimler Kurulunun işlem ve eylemlerine karşı da Anayasanın 114 üncü maddesi ile uygulanması gereken idarî yargı yolu kaldırılmıştır.

Bundan başka, uygulamanın ortaya koyduğu bir ihtiyacı karşılamak amacıyla Yüksek Hakimler Kurulu'na bağlı ve sürekli görev yapmak üzere «müfettiş hakimlik» ler kurulması öngörülmüştür. Bu hakimler kurul halinde çalışırlar. Yüksek Hakimler Kurulu Teftiş Yönetmeliği<sup>95</sup> nin 3 ncü maddesinde Kurulun amacı açıklanmıştır.

Bu yönetmelik ile Müfettiş Hakimler Kurulunun yargı organının güven içinde, düzgün ve verimli çalışmasına yardımcı olması sağlanmıştır. Hâkim ve hakim yardımcılarının yargı yetkisi dışında

---

Adalet Bakanı, gerekli gördüğü hallerde, Yüksek Hakimler Kurulu toplantılarına başkanlık eder.

<sup>92</sup> RG.: 14.5.1970-13494.

<sup>93</sup> RG.: 28.6.1972-14229.

<sup>94</sup> MADDE 144 - Fıkra 1, 3, 4, 5.

Yüksek Hakimler Kurulu, adliye mahkemeleri hakimlerin özlük işleri hakkında kesin karar verir. Bu kararlar aleyhine başka mercilere başvurulamaz. Ancak, disiplin ve meslekten çıkarma cezaları ile ilgili kararların bir defa daha incelenmesini, Adalet Bakanı veya hakkında karar verilen hakim isteyebilir.

Adalet Bakanı gerekli gördüğü hallerde, bir hâkim hakkında disiplin kovuşturulması açılmasını Yüksek Hakimler Kurulundan isteyebilir. Bir mahkemenin veya bir hâkimin kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi, Yüksek Hâkimler Kurulunun uygun görmesine bağlıdır.

Hakimlerin denetimi ve haklarındaki soruşturma, Yüksek Hâkimler Kuruluna bağlı ve sürekli olarak görevli müfettiş hakimler eliyle yapılır. Müfettiş hakimler, hakim ve Cumhuriyet savcılarını bu mesleklerden sayılanlar arasında Yüksek Hakimler Kurulunca atanır. Müfettiş hakimlerin nitelikleriyle, atanma usulleri, hakları, ödevleri ödenek ve yollukları, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

<sup>95</sup> RG.: 31.1.1973, S. 2.

kalan bütün hususları denetliyen kurul, sürekli olarak atanmış bir başkan ile yeteri kadar müfettiş hâkim ve yardımcı teşkilattan meydana gelmiştir.

**MADDE 145** — Bu maddenin ilk üç fıkrası değiştirilerek iki fıkra haline getirilmiştir. Maddenin başlıkları ve öteki fıkraları eskisi gibidir<sup>96</sup>.

Yapılan bu değişikliklerle yasama meclislerinde Anayasa Mahkemesine üye ve bu mahkemede başkan seçimlerinde 2/3 çoğunluk yerine salt çoğunluk kabul edilmekle uygulamada ortaya çıkan sıkıntılar önlenmiştir.

Çünkü, 2/3 çoğunluk sağlayabilmek için aylarca süren oylamalara başvuruluyor, bu arada yeni üye ve başkanın seçilmesi gecikmiş oluyordu.

145 inci maddede yapılan değişiklikle yasama meclislerine üye seçiminde ilgili hususların düzenlenmesi, T.B.M.M. içtüzüklerine değil, özel bir kanuna<sup>97</sup> bırakılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan beri çeşitli nedenlerle bir türlü uygulanamamış olan üniversitelerin Anayasa Mahkemesi üyeliği için aday gösterebilme usulü 145 inci maddede yapılan değişiklik sırasında çıkarılmıştır.

16.3.1973'te yürürlüğe giren 1697 sayılı kanun<sup>98</sup> yasama meclislerinde Anayasa Mahkemesi asil ve yedek üyelikleri seçimlerini düzenlemiştir. Kanunun başlığı şudur : «Anayasa Mahkemesine Yasama Meclislerinden seçilecek Asil ve yedek Üyelikler için Adaylığa

<sup>96</sup> MADDE 145-Fıkra 1' deki ikinci, üçüncü, dördüncü ve ek beşinci cümleler Fıkra 2.

Asıl üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay Genel Kurullarınca kendi Başkan ve üeleriyle Cumhuriyet Başsavcısı ve Başkanmüfettişi arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Bir üye Sayıştay Genel Kurulunca kendi Başkan ve üeleri arasından aynı usulle seçilir. Millet Meclisi üç, Cumhuriyet Senatosu iki üye seçer. Cumhurbaşkanınca da iki üye seçilir. Cumhurbaşkanı, bu üyelerden birini Askeri Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla göstereceği üç aday arasından seçer. Yasama Meclisleri, bu seçimleri, T.B.M.M. üeleri dışından, üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile gizli oyla yaparlar. Yasama Meclisince yapılacak seçimlerde adaylığa başvurma ve seçim esas ve usulleri kanunla düzenlenir. Ana. Mah. si, kendi üeleri arasında gizli oyla ve salt çoğunlukla dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer; yeniden seçilmek caizdir.

<sup>97</sup> RG. : 16.3.1973 — 14478

<sup>98</sup> RG. : 16.3.1973 — 14478

Başvurma, Seçim Esas ve Usulü Hakkında Kanun» Anayasanın değişik 145 inci maddesinde bu kanunun çıkarılması öngörülmüştür.

**MADDE 147** — Bu maddenin ilk fıkrası değiştirilmiştir<sup>99</sup>.

Yapılan değişikliğin en önemli yanı, şüphesiz, Anayasa yargısında Anayasa hükümlerinin maddî (esas) bakımından denetiminin açık bir hükümle kaldırılmış olmasıdır. Anayasa değişikliklerinin ve eklerinin Anayasaya (ve TBMM İçtüzüklerindeki hükümlere) uygun olarak yapıp yürürlüğe konulmaları ancak şekil bakımından denetlenebilecektir<sup>100</sup>.

Anayasanın 64 üncü maddesinin son fıkrasına eklenen bir hükümle kanun hükmündeki kararnamelerin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi anayasa yargısının yetki alanı içine alınmıştır. Bu hükmün yeri, Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini genel olarak belirten 147 nci madde olmalıydı. Siyasî partilerin denetlenmesi ve kapatılması ile ilgili hükümlerin 147 inci maddede değil de, 57 inci ve 19 uncu maddelerde ayrıca gösterildiği öne sürülerek böyle hareket edildiği düşünülemez. Çünkü, kanun kuvvetindeki kararname ile «kanun» ve «İçtüzük» denetlemesinin nitelikleri aynıdır. Bunlardan ikisi yasama organınca yapılmakta, kanun kuvvetindeki kararname ise bu organın onayına sunulmaktadır. Bu kararnamelerin T.B.M.M. tarafından red, kabul veya değiştirilerek kabul edilebildikleri gözönünde tutulmak suretiyle bunların denetiminin 147 inci maddenin ilk cümlesinde zikredilmesi yerinde olurdu. Bir daha tekrarlıyalım ki, siyasî partilerin denetlenmesinden farklı olarak kanun kuvvetindeki kararnamelerin denetimi anayasa yargısının «kanunların ve içtüzüklerin anayasaya uygunluğunun denetlenmesi» şeklinde ifade edebileceğimiz kategoride toplanan görev ve yetki alanına girmektedir. Bununla birlikte, ilerde yapılacak bir anayasa değişikliği sırasında, anayasa mahkemesinin görev ve yetkileriyle ilgili olarak anayasanın çeşitli maddelerinde dağınık bir şekilde yer alan hükümlerin 147 nci maddede alt alta yazılmak suretiyle bir araya getirilmesi de düşünülebilir. Şüphesiz, bu son çözüm şekline uyulursa, anayasa için pek önemli ve yararlı olan «kısa» ifade tarzı gerçekleşmiş olur.

<sup>99</sup> **MADDE 147** — Fıkra 1

Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tüzüklerinin Anayasa'ya, Anayasa Değişikliklerinin de Anayasada gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler.

<sup>100</sup> Bkz. : Hirsch, «Verfassungswidrige Verfassungsänderung.» Archiv des öfnetlichen Rechts, 98. Band, Heft 1, Maerz 1973, s. 53-70.

**MADDE 149** — Bu madde —kenar başlık hariç— değiştirilmiştir<sup>101</sup>.

Bu hükümlerle, Anayasa mahkemesine başvurulabilecek partilerde aranan şartlar değiştirilmiştir. Artık eskiden olduğu gibi, bir parti T.B.M.M. de tek temsilcisi de bulursa, Anayasa Mahkemesine başvurmayacaktır. Bu hak, T.B.M.M. de en az on üye bulduran yani en az bir grubu (T.B.M.M. ortak grubuyla C. Senatosu grubu veya Millet Meclisi grubu) bulunan siyasî partilere tanınmıştır. Yasama meclislerindeki öteki grupların dâva hakkı eskisi gibi yine yoktur.

**MADDE 151** — Bu maddenin üçüncü fıkrası değiştirilmiştir<sup>102</sup>. Anayasanın bundan sonraki 152 inci maddesinde yapılan değişikliğin bir sonucu olarak 151 nci maddedeki üç aylık süre, altı aya çıkarılmıştır. Yeni 152 nci maddeye göre, Anayasa Mahkemesinin gerekçesi yazılmadan karar açıklaması yasaklanmıştır

**MADDE 152** — Bu maddenin ilk iki fıkrası değiştirilmiştir. Kenar başlığı ve öteki fıkraları eskisi gibidir<sup>103</sup>.

Kararın verilmesi ile Resmî Gazete'de gerekçesiyle birlikte yayımlanması arasında uzun süre geçtiği için «kararlar gerekçesi yazılmadan açıklanamaz» hükmü maddeye eklenmiştir. Yasama ve yürütme organları, hattâ öteki yargı mercileri ile yüksek mahkemeler Anayasa Mahkemesinin gerekçesini öğrenmek üzere işlem ve karar-

<sup>101</sup> **MADDE 149** — Cumhurbaşkanı; Yasama Meclislerindeki siyasî parti grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî partiler ile son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az % 10'u alan siyasî partiler; Yasama Meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri: kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hakimler Kurulu, Yargıtay, Askerî Yargıtay ve üniversiteler, kanunların veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiası ile, Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptâl davası açabilirler.

<sup>102</sup> **MADDE 151 — Fıkra 3**  
Anayasa Mahkemesi için kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını verir ve açıklar.

<sup>103</sup> **MADDE 151 — Fıkra 1'e** olarak ikinci cümle, fıkra 2'deki birinci ve üçüncü cümleler.

Kararlar, gerekçesi yazılmadan açıklanamaz. Anayasa Mahkemesince, Anayasa'ya aykırı olduğundan iptâline karar verilen kanun veya içtüzük veya bunların iptâl edilen hükümleri, gerekçeli kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Bu tarih kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

larını ileriye bıraktıkları uygulamada sık sık görülmüştür. Özellikle yeni kanunların hazırlanması ve kabulü ile ilgili çalışmalarda, bu durum sakıncalar yaratıyordu. İşte bunun içindir ki, yapılan değişiklikle, iptâl kararlarının artık Resmî Gazete'de yayımlanmadan yürürlüğe girmesinin önüne geçilmiştir.

Bu maddede yapılan değişiklikle, Anayasa Mahkemesinin iptâl kararının yürürlüğe girmesi hususundaki takdir yetkisi 6 aydan 1 yıla çıkarılmıştır. Çünkü, 6 aylık süre, Anayasa Mahkemesinin iptâl hükmü ile ortaya çıkan mevzuattaki boşlukların doldurulmasına, yeni düzenlemeler yapılmasına bazı durumlarda yetmiyordu. Gerekçeli kararın hemen yayımlanması ve ayrıca belirtildiği üzere 6 aylık süre yerine 1 yıllık süre konulduğuna göre bundan sonraki uygulamada yasama Meclislerinin iptâl hükümlerinden sonra doğabilecek hukuki boşlukları gecikmeden doldurması amacı güdülmüştür.

**GEÇİCİ MADDELER** : Beşinci Anayasa değişikliği sırasında Anayasa'ya dokuz geçici madde eklenmiştir. Şimdi sırasıyla bunları inceliyelim :

**GEÇİCİ MADDE 12** — İlk eklenen madde (geçici madde 12) nin kenar başlığı yoktur :

IX. Seçimlerin ertelenmesi ve ertelenen seçimlerin tarihi veya bu anlama gelebilecek bir kenar başlık taşıması gerekirdi<sup>104</sup>.

Bu geçici maddede geçen 12 Ekim 1973'ü Yüksek Seçim Kurulu maddî hata» olarak kabul ederek milletvekili genel seçiminin pazar'a rastlayan 14 Ekim 1973 günü yapılmasını kararlaştırmıştır (RG. : 10.3.1973 - 14472, s. 3). Maddedeki bu maddî hatanın T.B. M.M. nin kendisi tarafından vaktinde yapılacak bir anayasa değişikliği sırasında düzeltilmesi ne kadar yerinde olurdu. Nitekim, yasama organına eline böyle bir imkân 20.3.1973 günü yürürlüğe giren 1699 sayılı kanunun yapılması sırasında geçmişti. Tabiidir ki, yasama meclisi bu hatâyı düzeltmedi diye seçimin Ekim 1973 ayının ikinci haftasındaki Pazar günü yerine Cuma günü yapılması

<sup>104</sup> GEÇİCİ MADDE 12 — Cumhuriyet Senatosu üyelerinden üçte birinin yenilenmesi ve Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisinde boş bulunan üyelükler için 10 Ekim 1971 gününde yapılacak seçimler 12 Ekim 1973'de yapılması gereken milletvekilleri genel seçimiyle birlikte yapılmak üzere, ertelenmiştir. Cumhuriyet Senatosu üyelerinden süresi dolanların üyelük sıfatları, seçim yapılınca kadar devam eder.

Cumhurbaşkanınca seçilen üyelere süresi dolanlar hakkında 73 nci maddenin 5 nci fıkrası hükmü uygulanmaya devam olunur.

gerekmezdi. Lâkin, bu kadar açık bir tarih yanlışlığının düzeltilmesi ile ilgili karardaki gerekçeyi Anayasanın üstünlüğü ilkesiyle bağdaştırabilmeğe imkân yoktur.

**GEÇİCİ MADDE 13** — Kenar başlık taşımayan bu geçici madde ile ilgili olarak madde 139'un açıklamasına bakılabilir.

Yukardaki maddenin kenar başlığı «X. Yargıtay Kuruluş Kanununun çıkarılma süresi» olabilirdi <sup>105</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 14** — Bu geçici madde ile ilgili hüküm Anayasa'nın 140 ncı maddesindedir «XI. Danıştay Kuruluş Kanununda değişiklik süresi» şeklinde bir kenar başlık konulabilirdi <sup>106</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 15** — Eklenen bu maddeye «XII. Savcılıkları» şeklinde bir kenar başlık konulabilirdi <sup>107</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 16** — Eklenen bu maddeye «XIII. Kamu Hizmetlilerin kuracakları kuruluşlarla ilgili kanunların çıkarılma süresi» şeklinde bir kenar başlık konulabilir <sup>108</sup>.

<sup>105</sup> GEÇİCİ MADDE 13 — Bu anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği tarihte Yargıtay Birinci Başkanlığı ile Cumhuriyet Başsavcılığı görevlerinde bulunanlardan bu görevlerde 4 yılını doldurmuş olanların yerleri için yürürlük tarihinden itibaren 1 ay içinde yeni seçim yapılır.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri ve ikinci Başkanlarının Seçim Usulleri hakkındaki Kanun Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde çıkarılır. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Yargıtay İkinci Başkanlığında 4 yılını doldurmuş olanların yerleri için yürürlük tarihinden itibaren bir ay içinde yeni seçim yapılır.

<sup>106</sup> GEÇİCİ MADDE 14 — Bu Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği tarihte Danıştay Başkanlığı ile Başkanunsözcülüğü görevlerinde bulunanlardan bu görevlerde dört yılını doldurmuş olanların yerleri için, yürürlük tarihinden itibaren 1 ay içinde seçim yapılır. Anayasanın 114 ve 140 ncı maddelerinde yapılan değişiklik gereğince, 521 sayılı Danıştay Kanunu, Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde değiştirilir. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Danıştay Daire Başkanlığında 4 yılını doldurmuş olanların yerleri için yürürlük tarihinden itibaren 1 ay içinde seçim yapılır. Danıştay Başkanlığı ile Başkanunsözcülüğüne ve daire başkanlıklarına yeniden seçilmeyenler Danıştay üyesi olurlar.

<sup>107</sup> GEÇİCİ MADDE 15 — Bu anayasa değişikliğinin yürürlüğe girdiği tarihte Yargıtay İkinci Cumhuriyet Başsavcılığı veya Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı görevlerinde bulunanlar Yargıtay üyesi olurlar. Bunlara ait kadrolar da Yargıtay'a, üye kadrosu olarak geçer. 45 sayılı Yüksek Hakimler Kurulu Kanununda gerekli değişiklikler yapıncaya kadar, Cumhuriyet Başsavcılığı bölümleriyle Yüksek Savcılar Genel Kurulu ve bölümleri ve bunlara mensup olanlar görevlerine devam ederler.



**GEÇİCİ MADDE 17** — Eklenen bu maddeye «XIV. Askerî yargı ile ilgili kanunların çıkarılma süresi» şeklinde bir kenar başlık konulabilirdi <sup>109</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 18** — Eklenen bu maddeye kenar başlığı olarak «XV. Yüksek Savcılar Kurulu, kuruluş kanununun çıkarılma süresi» ibaresi konulabilirdi <sup>110</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 19** — Eklenen bu maddeye «XVI. Yüksek Hakimler Kurulu Kanununun değiştirilmesi» şeklinde bir kenar başlık konulabilirdi <sup>111</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 20** — Eklenen maddenin kenar başlığı «XII. Öngörülen kanunların çıkarılma süresi» şeklinde olabilirdi <sup>112</sup>.

Anayasa ahkemesi, yukardaki geçici maddenin öngördüğü bir yıllık sürenin henüz dolmadığı 8.6.1972 günü verdiği kararda yu-

<sup>108</sup> GEÇİCİ MADDE 16 — Anayasanın 46 ve 119 ncu maddelerinde yapılan değişikliklerin yürürlüğe girdiği tarihte 624 sayılı kanuna dayanılarak kurulmuş olan kamu hizmetlileri sendikalarının faaliyeti sona erer. Kamu hizmetlileri kuruluşlarının kuruluşuna ve sendikaların varlıklarının bu kuruluşlara intikâline ait hükümler kanunla düzenlenir. Kanun, Anayasa Değişikliklerinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde çıkarılır.

<sup>109</sup> GEÇİCİ MADDE 17 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 134, 138, 140 ve 141 nci maddeleri gereğince, askerî yargı ile ilgili kanunlar, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde değiştirilir. Yukarıdaki fıkraya göre çıkarılacak yeni kanunların gerektirdiği seçim ve atamalar, bu kanunların yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir ay içinde yapılır.

<sup>110</sup> GEÇİCİ MADDE 18 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 137 nci maddesinde sözü geçen Yüksek Savcılar Kurulunun kuruluşu ve çalışma usulleri ile ilgili kanun, bu anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde çıkarılır. Yukarıdaki fıkrada belirtilen kanunun yürürlüğe girmesine kadar 2556 ve 45 sayılı kanunların değişiklik ve eklemeyle birlikte uygulanmasına devam olunur.

<sup>111</sup> GEÇİCİ MADDE 19 — 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143 ve 144 ncu maddelerinde yapılan değişiklik gereğince, bu değişikliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde değiştirilir. Yüksek Hâkimler Kurulunun mevcut üyelerinin görev süresi, 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun değişik şekile göre yapılacak seçim sonuçlarının kesinleşmesi tarihine kadar devam eder.

<sup>112</sup> GEÇİCİ MADDE 20 — Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yapılan değişiklikler veya bu anayasaya eklenen hükümler gereğince kanunlarda yapılması zorunlu olan ve geçici 13, 14, 15, 16, 17, 18 ve 19 nc umaddelerin kapsamı dışında kalan diğer kanunlar ve kanun değişiklikleri, bu Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde tamamlanır.

kardaki hükümlere dayanmak suretiyle anayasanın değiştirilen ve eklenen hükümlerinin hangi durumlarda doğrudan doğruya yani öngörülen kanun çıkarılmamış bulunsa dahi uygulanacağını açıklamıştır. Karardaki görüş şudur: «Anayasa değişikliklerinden bir bölüm, yeni yasa düzenlenmeleri beklenmeksizin hemen uygulama alanına konulması» Anayasa koyucu tarafından istenmiştir (RG. : 21.10.1972 - 14343, s. 3, sü. 1). Anayasa Mahkemesinin bu görüşüne «Anayasanın üstünlüğü» genel esası karşısında katılabilmek güçtür. Zira, Anayasanın çeşitli maddelerinde değişiklikler yapan ve yukardaki geçici maddeyi ekliyen 1488 sayılı kanunun 3 nci maddesi, yapılan değişiklikler ve eklenen hükümlerin bir yıl sonra değil yayımlama ile birlikte yürürlüğe girmesini öngörmüştür.

#### VI. Anayasa Değişikliği :

1961 Anayasası beşinci kez, 15 Mart 1973 tarihinde kesinleşen 1699 sayılı kanun<sup>113</sup> ile değiştirmiştir ve yeniden geçici maddeler eklenmiştir.

Böylece Anayasanın beş maddesi değiştirilmiş ve yeniden iki geçici madde eklenmiştir. Bu değişiklik ve ekler, 20 Mart 1973'te yürürlüğe girmiştir. Şimdi yapılan değişiklik ve ekleri birer birer inceleyelim :

**MADDE 30** — Bu maddenin dördüncü fıkrası, yukarda görüldüğü gibi beşinci anayasa değişikliği sırasında yeniden düzenlenmişti. aha önce gördüğümüz için bunun üzerinde durmıyacağız.

Aynı fıkra yine değiştirilerek<sup>114</sup> Hâkim önüne çıkarma süresi 24 saatten 16 saate çıkarılmıştı. Buna sebep yakalanan ve tutuklanan kimse hakkında delillerin toplanmasına imkân vermektir. Top-

<sup>113</sup> T.C. Anayasasının 30, 57, 136, 138 ve 148 nci maddelerinin Bazı Fıkralarının Değiştirilmesi ve 2 Geçici Madde eklenmesine dair (R. G. : 20.3.1973 - 14482). Bu anayasa değişikliğine getiren metnin başlığında «kanun» sözü geçmemektedir. Fakat, «Anayasa değişikliği» niteliğindeki bu yasama işlemine kanunlara ait sıra no. su verilmiştir (Kanun No. 1699).

<sup>114</sup> MADDE 30 — Fıkra 4. Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç kırksekiz saat ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev ve yetkilerine giren suçlar ile kanunun açıkça belli ettiği hallerde toplu olarak işlenen suçlarda ve genellikle Savaş ve sıkıyönetim hallerinde, kanunlarda gösterilen süre içinde hâkim önüne çıkarılır; bu süre onbeş günü geçemez. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın, hürriyetinden yoksun kılınmaz. Yakalanan veya tutuklanan kimsenin durumu hemen yakınlarına bildirilir.

lu olarak işlenen suçlarda ise bu süre daha uzun (7 gün) olarak tespit edilmişti. Zira, bu suçlarda delillerin toplanması daha fazla vakit alıcıdır. Sıkıyönetim Kanunundaki (1402 sayılı kanun, madde 15/3) 30 gün göz altında tutma süresi, Anayasa Mahkemesince bir çeşit fiili tutuklama sayılarak iptâl edilince<sup>115</sup> Anayasanın konuyla ilgili otuzuncu maddesinin dördüncü fıkrası yukardaki gibi ikinci defa değiştirilerek son şeklini almıştır.

Son değişiklikle, gözetim altında tutma süreleri 48 saat ve 15 gün olarak tespit edilmiştir. Buna sebep olarak C. Senatosu, Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunda, bazı olaylarda faillerini çoğunun zaman yetersizliği sebebiyle hâkim önüne çıkartılamadıkları ve bunların bu yüzden cezadan kurtuldukları açıklanmıştır (Rapor, s. 3). Türkiye Barolar Birliği görüşü olarak yayımlanan bir Rapor'da ise, 30 ncu maddenin ilk fıkrasındaki yasak sebebiyle bu süre uzun ve sakıncalıdır, denilmektedir<sup>116</sup>.

30 ncu maddenin dördüncü fıkrasında yapılan son değişiklikle «kanunî yargı yolu» (tabii hâkim) kuralına uygun uzmanlaşmış, sürekli yargı mercii olarak «Devlet Güvenlik Mahkemeleri» yer almıştır. Bu konuda ayrıca bkz. : Madde 136, ek fıkra ve bununla ilgili açıklama.

**MADDE 57** — Bu maddenin 2 nci ve 3 ncü fıkraları tek fıkra halinde yeniden düzenlenmiştir<sup>117</sup>. Bu yeni fıkrada siyasi Partiler Kanununun değiştirilmesi suretiyle Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkisinin daha dar bir biçimde uygulanışı sağlanmak istenmiştir. Siyasi Partiler Kanununda veya Anayasa Mahkemesi Kanununda gerekli değişiklik henüz yapılmamıştır.

**MADDE 136** — Bu maddeye fıkralar eklenmiştir<sup>118</sup>. Yeni hü-

<sup>115</sup> RG. : 14.10.1972 - 14336

<sup>116</sup> Türkiye Barolar Birliği Bülteni, S. 18, s. 2.

<sup>117</sup> MADDE 57 — Fıkra 2, 3.

Partilerin iç çalışmalarını, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece mali denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

<sup>118</sup> MADDE 136 — Ek Fıkra 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır. Devlet Güvenlik Mahkemesinde bir başkan, dört asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur.

kümlerle Devlet Güvenlik Mahkemelerinin bağlı buldukları esaslar açıklanmıştır. Bu esaslara uygun olarak Devlet Güvenlik Mahkemelerinin teşkilâtı, işleyişi, görev ve yetkileri ile yargılama usullerinin düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır. Bu mahkemelerin bakaçağı suçlarla ilgili olarak Anayasanın 30 uncu maddesinin dördüncü fıkrasına hüküm konulmuştur. Maddenin kenar başlığı eskisi gibidir.

C. Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporunda bu sürekliliği, uzman mahkemelerin kurulmasını gerektiren sebepler şöyle açıklanmıştır : «Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne ve hür ve demokratik düzeni ile nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine girişilen ve doğrudan doğruya Devletin varlığı ile ilgili eylemlerin, bu konuda —mütehassıs— ve —sürekliliği— bir mahkemede değerlendirilmesi ve faillerinin yargılanması olumlu sonuçlar doğuracaktır»<sup>119</sup>. «Olağanüstü Mahkeme»den farklı olarak «İhtisas Mahkemesi» kurmanın tabii hâkim kavramına aykırı bulunmadığı açıktır. Bu mahkemelerin teşkilâtı ve işleyişiyle ilgili kanun henüz yapılmamıştır.

**MADDE 138** — Beşinci Anayasa değişikliği ile (20.9.1971'de) bu maddenin ikinci ve beşinci fıkraları değiştirilmiştir. Altıncı Anayasa değişikliğinde se bu maddenin dördüncü fıkrasına Askeri Mahkemelerle ilgili olarak savaş halinde uygulanacak bir hüküm konulmuştur<sup>120</sup>. Normal zamanlarda 138 nci maddenin 4. fıkrasının ilk

---

Başkan iki asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından; iki asıl ve yedek üye birinci sınıf askeri hâkimler arasından savcı yardımcılarını ise Cumhuriyet savcıları ve askeri hâkimler arasından atanır. Devlet Güvenlik Mahkemesi başkanlığı, üyeliği, savcılığı ve savcı yardımcılığı atamalarında Bakanlar Kurulunca her boş yer için bir misli aday gösterilir. Bu adaylar Bakanlar Kurulunca her Devlet Güvenlik Mahkemesi hâkimlerin atanması Yüksek kimler Kurulunca savcı ve yardımcılarının atanmaları Yüksek Savcılar Kurulunca askeri hâkimlerden üye, yedek üye ve savcı yardımcılarının atanmaları ise özel kanunlarında gösterilen usule uygun yapılır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri başkan, üye ve yedek üyeleri ile savcı ve savcı yardımcılarını üç yıl için atanırlar, süresi bitenler yeniden atanırlar. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtayda yalnız bu mahkemelerin kararlarına bakmak üzere kurulacak daire veya daireler; Genel Kurul ise, Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kuruludur. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluş ve işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler kanunda gösterilir.

<sup>119</sup> Rapor, s. 3

<sup>120</sup> MADDE 138 — Fıkra 4'e ek ikinci cümle ve «Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz.»

cümlesine göre «Askeri mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır.»

**MADDE 148** — Bu maddenin yalnız ikinci fıkrasının ilk cümlesinde değişiklik yapılmıştır<sup>121</sup>.

44 sayılı kanunda aynı nitelikteki hüküm daha önce bir siyasi partinin kapatılması dâvasında Anayasa Mahkemesince iptâl edildiğinden<sup>122</sup>, maddeye eklenen bir ibâre ile iptâl edilen sözkonusu hüküm anayasa kuralı haline getirilmiştir. Bunun sonucu olarak siyasi partilerin kapatılması dâvalarına duruşmalı olarak (C. Başsavcılığının katılmasıyla) bakılması konusundaki hükmün artık Anayasa Mahkemesince iptâl edilebilmesi veya uygulanmaması gibi bir durum önlenmiştir.

Anayasa Mahkemesinin 6.5.1971 tarihli parti kapatma kararıyla<sup>123</sup> Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki Kanunun 32 nci ve Siyasi Partiler Kanununun 108 inci maddesindeki yukarıda belirtilen hükümler iptâl edilmişti.

Anayasa Mahkemesinin iptâl kararından sonra 20.3.1973 günü yürürlüğe giren 1699 sayılı kanunla Anayasanın 148 inci maddesi ilk fıkrasına belirtilen ibâre eklenerek siyasi partilerin kapatılması davalarının duruşmalı olarak görülmesi Anayasa kuralı olmuştur. Bununla ilgili olarak Anayasanın yukarıdaki 148 inci maddesine ve açıklamasına bakılabilir. Bundan sonraki Parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Siyasi Partiler Kanununa ayrıntılı hükümler konulmasa dahi bu Anayasa kuralıyla mevcut hukuki boşluk doldurulacaktır.

**GEÇİCİ MADDELER** — Altıncı Anayasa değişikliği sırasında iki geçici madde eklendiğini yukarıda belirtmiştik. Bunlar sırasıyla şöyle açıklanabilir :

**GEÇİCİ MADDE 21** — Bu maddenin «XVIII. Sıkıyönetim Mahkemelerinin görev ve yetkilerinin devam etme süresi» şeklinde bir kenar başlık taşıması yerinde olurdu<sup>124</sup>.

<sup>121</sup> MADDE 148 — Fıkra 2, cümle 1, Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar ile siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışındaki işleri, dosya üzerinde inceler.

<sup>122</sup> RG. : 14.1.1972 - 14072

<sup>123</sup> RG. : 22.10.1971 - 13994, S. 10

<sup>124</sup> GEÇİCİ MADDE 21 — Sıkıyönetimin kaldırıldığı tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde görülmekte bulunan davalar sonuçlandırılmaya kadar bu mahkemelerin görev ve yetkileri devam eder. Kamu davası açılmamış

Yukardaki hüküm, Anayasaya 16.2.1972 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı<sup>125</sup> verildikten sonra eklenmiştir. Çünkü, sözü geçen kararda sıkıyönetim kalktıktan sonra sıkıyönetimin göreve devam etmesi Anayasaya aykırı bulunmuştur.

Yukardaki madde ile ilgili C. Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporunda şu görüş benimsenmiştir: Sıkıyönetim Mahkemelerinin uygulamak durumunda bulunacağı kanun hükümlerinin başka bir olağan mahkemede de uygulansalar aynı sonuçla karşılaşacağı için sıkıyönetim mahkemelerinin sıkıyönetimin kaldırıldığı tarihte bakmakta buldukları davaları sonuçlandırmaları kuralının sakınca doğurmaz. Aksine bazı davaların «ortada kalma»sını önler (Rapor, s. 5-6). Aynı suç için iki çeşit yargı mercii kabul etmeyi Ceza Muhakemesi Hukuku ilkeleriyle bağdaştıramayız. Zaten «eşitlik» kavramı usul kanunları önünde de eşitliği gerektirir<sup>126</sup>.

**GEÇİCİ MADDE 22** — Maddenin kenar başlığı «XIX. Partilere Devletin para yardımı» şeklinde olabilirdi<sup>127</sup>.

Partilere Devletin para yardımı da yapması Anayasanın değişik 56 ncı maddesi ile öngörülmüşse de bu yardımı düzenliyecek kanun henüz yapılmamıştır. Yasama organı bu konuda çıkarmak üzere çalışmalarına girişince bazı siyasi parti temsilcisi üyelerce engellenmiş ve sonuç olarak sözkonusu kanunun çıkarılamaması gibi bir durum ortaya çıkmıştı. İşte, yukardaki geçici madde, partiler arasında varılan bir uzlaşmanın sonucu olarak Anayasaya konulmuş ve bunun daha sonra çıkarılacak Devletin para yardımı ile ilgili kanunda aynen yer alması böylece sağlanmıştır.

Bu hükmün yeri, Anayasa değil, Siyasi Partileri yapılacak devlet yardımı ile ilgili ya özel kanun, ya da Siyasi Partiler geçici maddelerine ayrılan 9 ncu kısım olmalıydı.

## VII. Yedinci Anayasa Değişikliği :

1961 Anayasası yedinci kez, 16 Nisan tarihinde kesinleşen 1801

---

olan dosyalar ile duruşmanın tatiline karar verilmiş davalar durumlarına, niteliklerine ve kanun hükümlerine göre görevli ve yetkili mahkemelere verilir.

<sup>125</sup> RG. : 14.10.1972 - 14336, s. 9

<sup>126</sup> Türkiye Barolar Birliği Bülteni, S. 18

<sup>127</sup> GEÇİCİ MADDE 22 — Bir Kasım 1972 tarihinde TBMM.'de grubu butunup da 30 Mart 1973 tarihine kadar grubunu muhafaza etmiş ve Milletvekili Genel Seçimlerine katılma niteliği kazanmış olan siyasi partilere de Anayasanın 56 ncı maddesindeki şartlar aranmaksızın, kanunun öngördüğü ölçüye göre Devletçe yardım yapılır.

sayılı Kanun<sup>128</sup>. ile değiştirilmiş ve «halkoyu ile kabul edilen geçici 11 nci madesi» kaldırılmıştır.

Bu değişiklik yayın tarihinde (2 Nisan 1974'te) yürürlüğe girmiştir.

Şimdi bu değişikliği inceliyelim :

**MADDE 68** — Bu maddedeki «affa uğramış olsalarda» kelimeleri ilk Anayasa değişikliğiyle (6 Kasım 1969'da) çıkarılmıştı. Fakat, yapılan değişiklik, yukarda görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesince muhtevası ve siyasâl sonuçları bakımından değil, şekil hataları yapıldığı için iptâl edilince<sup>129</sup>. Anayasanın 68 nci maddesi ilk şekliyle tekrar geçerlik kazanmıştı.

İşte bunun üzerine ikinci kez sözügeçen 68 nci madde değiştirilmiştir<sup>130</sup>.

İlk değişiklik ile ikinci değişiklik arasında hiçbir fark yoktur.

Şu var ki, altıncı anayasa değişikliğini incelerken gördüğümüz gibi Anayasa'nın 147 nci maddesi değiştirildiği için 68 nci madde hakkında Anayasa Mahkemesinin «esas» bakımından karar vermesi imkânı yoktur.

Yalnız şekil bakımından Anayasa'ya ve T.B.M.M. İcütüzüklerine uygunluğu denetlenebilir.

68 nci maddede yapılan değişikliğin gereği olarak Anayasa'nın ilk şeklinde mevcut «geçici madde 11» de kaldırılmıştır.

<sup>128</sup> Anayasanın 68 nci Maddesinin değiştirilmesine ve Halkoyu ile Kabul Edilen Geçici 11 nci maddesinin Kaldırılmasına Dair Anayasa Değişikliği» (RG. : 22.4.1974 - 14866). Naklettiğim bu başlıkta «kanun» sözü geçmemektedir. Önceki Anayasa değişikliklerinde olduğu gibi bu yasama işlemine de kanunlara ait sıra No.su verilmiştir (Kanun No. 1801).

<sup>129</sup> RG. : 7.6.1971 - 13858.

<sup>130</sup> Milletvekili seçilme yeterliği başlığını taşıyan 68. m. şöyledir: «30 yaşını dolduran her Türk m. vekili seçilebilir. Türkçe okuyup yazma bilmeyenler kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve —taksirli suçlar hariç olmak üzere— 5 yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi suçlardan kesin olarak hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemez. Aday olmak memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Hâkimler ile subay, askeri memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve seçilemezler.»

Böylece aynı rakamı taşıyan iki geçici maddeden biri kaldırılınca bir tane «geçici madde 11» kalmıştır. Bunun sonucu geçici maddeler arasındaki sıralama kendiliğinden düzelmiştir.

Hangi geçici maddenin kaldırıldığı konusunda bir karışıklığa meydan vermemek için Anayasa değişikliğini getiren kanun metninin başlığında «Halkoyu ile kabul edilen geçici 11 nci maddenin kaldırıldığı özel olarak belirtilmiştir.

Bu arada, Anayasa'nın 157 nci maddesiyle ilgili bir hususa dokunalım: Bu maddeye, anayasayı değiştiren ve eklenen hükümler ekliyen kanunlarda» kelimeleri eklenseydi yerinde olurdu. Bu görüş kabul edilirse, Anayasa hükümlerinin yürürlüğe girmesi konusundaki 157 nci maddenin ikinci fıkrası şu şekli alacaktır: «Bu Anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, seçimi ve toplanması ile ilgili hükümleri 1 nci fıkraya göre yayımlanması ile; diğer hükümleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçilmesi ile, geçici maddelerde ve anayasayı değiştiren ve yeni hükümler ekli en kanunlarda belirtilen esaslara göre yürürlüğe girer.»

Bu durumda 157 nci maddenin kenar başlığını da değiştirilerek «III, Anayasanın, değişikliklerinin ve eklerinin yürürlüğe girmesi» şekline konulması gerektiği düşüncesindeyim.

Anayasada yapılan değişiklikler ve eklenen maddeleri açıklamış bulunduğumuz için burada tekrarlayacak değiliz. Değiştirilen hükümlerle ilgili maddeler ve eklenen yeni maddelerin tam listesi bu yayının ilk sayfasında bir liste halinde alışılmış diğer bilgilerle birlikte yer almıştır.

## S O N U Ç

Yürürlükteki Anayasamızda onbeş yıllık dönemde (1961-1976) yapılan bütün değişikliklerle ekler ele alınarak inelenmiş ve şu sonuca varılmıştır:

16 Nisan 1974'te yapılan son Anayasa değişikliğinden sonra, 1961 Anayasamızın 43. maddesi değişik şekliyle yürürlüktedir. Değişiklikler sırasında Anayasaya ayrıca 12 yeni «Geçici Madde» eklenmiş, bir geçici madde çıkarılmıştır.

Bütün bu değişiklik ve ekler; 6 Kasım 1969 ile 16 Nisan 1974 tarihleri arasında yapılmıştır. Yedi ayrı Yasama işlemi ile gerçekleşen bu değişiklik ve ekler, hem Anayasa'nın ilk metnini geniş ölçüde değiştirmiş; hem de bu metni daha uzun hale getirmiştir.



Yedi Anayasa değişikliğini, önce kronolojik sırayla incelemiş; sonra da Anayasa'nın sistematiki gözönünde bulundurularak açıklanmış bulunuyoruz. Bu açıklamalarda, gerek mahkeme kararlarında belirtilen iştihatlar, gerekse uygulama ile ortaya çıkan hukuki ve fiili durumlara yer verilmiştir.

Böylece, şimdiye kadar ki değişiklik ve eklerin Anayasa sistemizi ne ölçüde etkilediği ortaya çıkmış bulunuyor. Bütün bu değişiklik ve eklere karşı ileri sürebileceğimiz eleştiriler, birkaç noktada toplanmaktadır:

1) Değişiklik ve eklerin yapılmasında Anayasa Mahkemesi kararları önemli bir etken olmuştur (Örnek: Madde 147, 149 ve 152).

2) Değişiklik ve eklerin, kısa aralarla çıkarılan «Anayasa Değişikliği» niteliğindeki ayrı kanunlarla yapılması yoluna gidilmiştir. Hattâ o kadar ki, ikinci ve üçüncü anayasa değişiklikleri ile ilgili 1254 ve 1255 sayılı kanunlar aynı tarihte (17 Nisan 1970 günü) tarihinde kesinleşmiştir. Diğer taraftan, uygulama kanunlarında yer alması gereken birçok hüküm, bu değişiklikler sırasında anayasaya eklenmiş bulunmaktadır.

## Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

- **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, (Sayı: 1-12)
- **Ernst E. Hirsch**, «Verfassungswidrige Verfassungsänderung», Archiv des öffentlichen Rechts, 98 Band, Heft 1, März 1973, s. 53-70
- **Ernst E. Hirsch**, Die Verfassungsänderung in der Türkei, Hamburg 1973.
- **Toprak Reformunun Temel İlkeleri ve Stratejisi»** (T. C. Resmi Gazete: 14.8.1971 - 13920).
- **T. C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, (1961 - 1976).
- **Türkiye Barolar Birliği Bülteni**, (Sayı: 18).